

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

SERFİCE'DE MODERN EĞİTİM KURUMLARI (1875-1912)

HASAN ÇAĞRI BEDİRHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. KERİM SARIÇELİK**

Konya-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan Çağrı BEDİRHAN
	Numarası	15308021001
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Serfice'de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

04/10/2019
Hasan Çağrı BEDİRHAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan Çağrı BEDİRHAN
	Numarası	15308021001
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK
	Tezin Adı	Serfice'de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Serfice'de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912) başlıklı bu çalışma 04/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL	

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğunun modernleşme ve reform sürecinin devlet ve toplum hayatına yansıdığı en önemli alanlardan biri eğitimidir. Tanzimat'tan itibaren devam eden bu modernleşme isteği maarif alanında da değişimi beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti batılı devletler karşısında üstünlüğünü yitirmiş ve eğitim alanında reformlar yaparak imparatorluğu tekrar eski günlerine getirmek istemiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu reformun en önemli parçalarından biri oldu. Ancak yapılmak istenilen reformlar dönemin siyasal iktidarlarından etkilenerek eğitim alanında da farklı uygulamalara gidilmesine neden oldu. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu değişim ve gelişimin görüldüğü yerlerden biri de Manastır Vilayeti'ne bağlı Serfice Sancağı'dır. Modern eğitim kurumlarının imparatorluk genelinde açılmasına paralel olarak aynı kurumların Serfice Sancağı'nda da açıldığı anlaşılmıştır. Bu çalışmada Serfice Sancağı'na ve sancağa tabi kazalardaki eğitim ve öğretim faaliyetleri incelenmiştir.

Bu tezi hazırlamamda başından bu yana emeği bulunan, her aşamasında bilgisinden ve kaynaklarından istifade ettiğim danışman hocam Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca enstitümüzün ilk müdürü de olan hocam Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU'na, derslerinden istifa ettiğim Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ ve Prof. Dr. Ramazan TOSUN hocalarıma, enstitüdeki mesai arkadaşlarıma ve her zaman desteklerini yanımda hissettiğim aileme, eşim Elif'e ve oğlum Selim Yaşar'a teşekkürü bir borç bilirim.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan Çağrı BEDİRHAN
	Numarası	15308021001
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Kerim SARIÇELİK
	Tezin Adı	Serfice’de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Dönemi’nde Manastır Vilayeti’ne bağlı Serfice Sancağı’nda eğitim öğretim faaliyetlerinin incelenerek aydınlatılmasıdır. Çalışmamızda Serfice’de modernleşme dönemi kurumları olan iptidai mektepler, rüştiye mektepleri ve idadilerin imparatorluğa paralel olarak sancakta da açıldığı görüldü. Çalışmamızda bu okulların yanında gayrimüslim mektepleri de araştırmamız kapsamında incelendi. Bu mekteplerin öğrenci, öğretmen sayıları ve durumları ve okullarda yapılan faaliyetler Osmanlı Arşiv Belgeleri’ne başvurularak incelenmiştir. Serfice Sancağı’nda açılan bu okulların incelenmesiyle, imparatorluk genelinde ve bilhassa Rumeli’de devletin eğitim ve öğretim faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olacaktır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte maarif alanında önemli değişiklikler meydana gelmiş ve taşraya da bu değişim yansımıştır. II. Abdulhamid Dönemi’nde okullaşma oranı imparatorluk genelinde artarken, Rumeli’de önemli sancaklardan olan Serfice’de de bununla birlikte okullar açılmıştır. I. Balkan Savaşı’na kadar olan süreçte Serfice Sancağı genelinde eğitim öğretim faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmek istenmiştir.

Serfice Sancağı’nda imparatorluk genelinde olduğu gibi birçok modern eğitim kurumu açıldığı ve öğrenci yetiştirildiği anlaşılmış ve okuyucuya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serfice, Rüştiyeler, İdadiler, İptidai Mektepler, Gayrimüslim Mektepleri, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi.

T.C.
NECMEŦİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan ağrı BEDİRHAN
	Numarası	15308021001
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Kerim SARIÇELİK
	Tezin İngilizce Adı	Modern Educational Institutions in Serfice (1875-1912)

SUMMARY

The purpose of this study is to shed light on the education activities of Serfice Sanjak, where was connected to Bitola Province, in the Ottoman Empire's Modernization Period. In this study, primary schools, secondary schools and high schools which are Serfice's modernization period institutions were opened in the Sanjak parallel to the Empire. In this study, in addition to these institutions, non-Muslim schools are researched within the context of this study. Numbers and conditions of students and teachers and activities in the schools are studied with the Ottoman Empire Archives. The Ottoman Empire's education activities can be analyzed with this study which is about these opened schools in Serfice Sanjak.

Important changes in the education system happened with the statute on general education and these changes can be seen in the rural areas too. While the schooling rate was rising in the Empire, schools were opened in Serfice Sanjak where was one of the important sanjaks in Rumelia. This study wants to give detailed information about the education activities in Serfice Sanjak in the process until the first Balkan Wars.

It is understood that a lot of modern education institutions were opened in the Serfice Sanjak as it happened in the Empire and a lot of students were raised in these institutions and this information was shared with the readers.

Key Words: Serfice(Servia), primary schools, secondary schools, high schools, non-muslim schools, the statute on general education

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
TEZ KABUL FORMU	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. AMAÇ VE KAPSAM	1
II. YÖNTEM	2
III. KAYNAKLAR	2
IV. KISACA SERFİCE TARİHİ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	7
SERFİCE'DE MODERN TEMEL EĞİTİM KURUMLARI	7
1.1. KLASİK DÖNEM EĞİTİM KURUMLARI	7
1.1.1. SIBYAN MEKTEPLERİ	7
1.2. MODERN EĞİTİM KURUMLARI	12
1.2.1. İPTİDAİ MEKTEPLER	12
1.2.2. SERFİCE'DE İPTİDAİ MEKTEPLER	18
1.2.2.1. SERFİCE İPTİDAİ MEKTEBİ	22
1.2.2.2. GREBENE İPTİDAİ MEKTEBİ	22
1.2.2.3. NASLIÇ İPTİDAİ MEKTEBİ	22
1.2.2.4. ALASONYA İPTİDAİ MEKTEBİ	23
1.2.2.5. CUMA İPTİDAİ MEKTEBİ	23
İKİNCİ BÖLÜM	24
SERFİCE'DE MODERN ORTAÖĞRETİM KURUMLARI	24
2.1.RÜŞTİYELER	24
2.1.1.SERFİCE'DE RÜŞTİYELER	31
2.1.1.1.SERFİCE RÜŞTİYESİ	31
2.1.1.2.BİHLİŞTE RÜŞTİYESİ	32
2.1.1.3.TOPÇULAR RÜŞTİYESİ	33

2.1.1.4. ALASONYA RÜŞTİYESİ	34
2.1.1.5. KAYALAR RÜŞTİYESİ	36
2.1.1.6. NASLIÇ RÜŞTİYESİ.....	36
2.1.1.7. KOLONYA RÜŞTİYESİ	37
2.1.1.8. SERFİCE İNAS RÜŞTİYESİ.....	37
2.1.1.9. ALASONYA İNAS RÜŞTİYESİ.....	37
2.2. İDADİLER.....	38
2.2.1. SERFİCE İDADİSİ.....	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ	52
3.1.GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ.....	52
3.1.1. SERFİCE'DE BULUNAN GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ.....	56
SONUÇ	66
KAYNAKLAR	69
EKLER	73

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Serfice Sancağında Bulunan Kaza, Nahiye ve Köyler	4
Tablo 2. Serfice Sancağında Bulunan Medreseler(H.1321/ M. 1903).....	5
Tablo 3. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1316/ M. 1898).....	18
Tablo 4. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1317/ M. 1899).....	19
Tablo 5. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1318/ M. 1900).....	20
Tablo 6. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1319/ M. 1901).....	20
Tablo 7. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1321/ M. 1903).....	21
Tablo 8. 1892 yılında Erkek Rüştüye Ders Programı	28
Tablo 9. 1892 yılında Kız Rüştüye Ders Programı	28
Tablo 10. 1902 yılında Erkek Rüştüye Ders Programı	29
Tablo 11. 1902 yılında Kız Rüştüye Ders Programı	29
Tablo 12. Serfice İdadisi Eğitim Kadrosu (H.1319/ M. 1901)	46
Tablo 13. Serfice İdadisi Eğitim Kadrosu (H.1321/ M. 1903).....	46
Tablo 14. Serfice İdadisi'nin 1902-1903 yılları arasındaki ders programı	49
Tablo 15. Serfice İdadisi'nin 1909-1910 yılları arasındaki ders programı	50
Tablo 16. Serfice'de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1316/ M. 1898).....	57
Tablo 17. Serfice'de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1317/ M. 1899).....	58
Tablo 18. Serfice'de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1318/ M. 1900).....	59
Tablo 19. Serfice'de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1319/ M. 1901).....	60
Tablo 20. Serfice'de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1321/ M. 1903).....	62

KISALTMALAR

Kısaltmalar

Bknz: Bakınız

BEO: Bâb-1 Âlî Evrak Odası

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DH.MKT.: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

H. : Hicri

Haz.: Hazırlayan

İ.AZN.: İrade Adliye ve Mezahib

İ.ŞD.: İrade Şura-1 Devlet

Maarif Salnamesi: Salname-i Maarif-i Umumiye

Manastır Vilayet Salnamesi: Salname-i Vilayet-i Manastır

MF. MKT. : Maarif Vekaleti Mektubi Kalemi

MF.İST: Maarif İstatistik Kalemi

MKT. MHM: Sadaret Mektubi Kalemi

TFR.I.MKM: Tefrişat-1 Rumeli Makamat Evrakı

R. : Rumi

S. : Sayı

s. : Sayfa

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınlar

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

I. AMAÇ VE KAPSAM

Araştırmanın amacı imparatorluğun son dönemlerinde eğitimde modernleşme sürecinin ve bunun taşraya yansımalarını Manastır Vilayeti'ne bağlı Serfice Sancağı özelinde ortaya koymaktır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki en önemli sancaklarından biri olan Serfice Sancağı'nda imparatorluk genelinde açılan modern eğitim kurumları görülmektedir. Bu, eğitimde modernleşmenin taşrada da devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Serfice Sancağı üzerinden bu eğitim kurumları incelenerek mekteplerin açılış durumları, eğitim ve öğretim faaliyetleri, ders programları ve öğrenci durumları hakkında bilgi verilmek istenmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretim faaliyetleri hakkında tespitler yapılarak sancak özelinde bu faaliyetler açıklanmıştır.

Serfice Sancağı'nda gayrimüslim ahalinin fazla olması nedeniyle gayrimüslim mekteplerinin de incelenmesi zarurieti doğmuştur. Tezimizde gayrimüslim mektepleri de incelenerek bu mekteplerin faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiş, okullaşma oranları ve okuldaki eğitim seviyesi Müslüman okulları ile karşılaştırma yapılarak incelenmiştir.

Araştırmamızın kapsamı Osmanlı Devleti'nin eğitimde modernleşme sürecinin başladığı Tanzimat Dönemi ile başlayarak, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve II. Abdülhamid'in reform hareketlerini ve bu modernleşme hareketlerinin sancaktaki yansımaları ile sınırlıdır. 1875 yılında Serfice, Manastır Vilayeti'ne bağlı bir kaza durumundadır. 1887-1888 yılları arasında Manastır Vilayeti'ne sancak statüsünde bağlandığından ve merkez kazanın yanında Serfice'ye bağlı diğer kazaların da incelenmesi için 1875 yılı başlangıç olarak alınmıştır. I. Balkan Savaşı ile 1912 yılında Serfice Sancağı'nın kaybedilmesi nedeniyle çalışmamız 1875-1912 yıllarını esas almıştır. Serfice Sancağı ve sancağa bağlı kazalar da eğitim faaliyetleri 1875 yılından önce de vardır. Ancak sancağa bağlı merkez kaza ve diğer kazaların faaliyetlerinin incelenmesi bakımından Manastır Vilayeti'ne kaza olarak bağlandığı 1875 yılı yeterli kaynakların bulunabilmesi açısından son derece önemli olmuştur.

Serfice Sancağı'nda bulunan iptidailer, rüştiyeler ve idadi, modern eğitim kurumları olduğundan çalışmamız bu okullar ile sınırlandırılmıştır. Yine sancağın etnik

açından kozmopolit bir yer olması nedeniyle gayrimüslim mektepleri de araştırma kapsamında incelenmiştir.

II. YÖNTEM

Araştırmanın konusu olan Serfice Sancağı'nda eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Osmanlı Arşivi Fonu'ndan elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler konu başlıkları ve tarihlerine göre sıralanmıştır. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) aracılığıyla Manastır Vilayet Salnameleri incelenmiş ve Serfice Sancağı ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Yine Maarif Nezareti'ne ait olan salnameler de incelenerek Serfice ile ilgili tüm bilgiler tasnif edilmiştir.

Bunların dışında araştırmamızın konusu ile ilgili telif eserler incelenerek araştırma ile ilgili kısımları kullanılmıştır. Yine araştırmanın konusunu kapsayan tez ve makaleler incelenerek araştırmanın kaynakları belirlenmiştir. Tüm kaynakların toplanarak tasnif edilmesiyle çalışmanın ana hatları oluşturulmuş ve başlıklar altında yazıya dökülmüştür.

III. KAYNAKLAR

Araştırmanın en önemli kaynağını Osmanlı Arşiv kayıtları oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamı içinde bulunan ve özetleri mevcut olan katalogların tamamı taranmıştır. Bunun haricinde özetleri çıkarılmamış Maarif Nezaretine ait belgelerin önemli bir kısmı araştırmamız kapsamında incelenmiştir. Taranan belgelerin transkripsiyonları yapılarak araştırmanın konusu olan okullarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Bunlarla birlikte Manastır Vilayet Salnameleri ve Maarif Nezaret Salnameleri de incelenerek araştırmanın kapsamında bulunan tüm bilgiler transkripsiyonları yapılarak tasniflenmiştir. Yine araştırmanın konusu ile ilgili telif eserlere, tezlere ve makalelere de başvurulmuştur.

IV. KISACA SERFİCE TARİHİ

Makedon Krallığı döneminde Phlacea(Filakia) denilen bölge, Kareferya ile Larisa arasında olmasından dolayı önemli bir merkezdi. Bizans İmparatoru Konstantinos VII. Porfirogenitos (945-959) tarafından Serblia denilen şehir, Heraklius (610-641) döneminde, Serbloi tarafından iskân edildi. Şehir X. yüzyıldan itibaren Selanik Başpiskoposluğu'na bağlı bir piskoposluk merkezi haline geldi. Balkanlarda yaşanan siyasi gelişmelerden ve hâkimiyet mücadelesinden Serfice'de etkilenmiştir¹.

Tahta çıktığı ilk yıllarda tecrübesizliği ile Serfice'nin Bulgarlar tarafından işgal edilmesine neden olan Bizans İmparatoru II. Vasilios, Anadolu'da isyanları bastırdıktan sonra Bulgarlar üzerine sefere çıktı. 1004 yılında Balkanlarda mücadeleye başlayan Bizans İmparatoru II. Vasilios'la tekrar Bizans hâkimiyetine geçen şehir², 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle Bizans hâkimiyetinden çıktı. Bir süre Latin hâkimiyetinde bulunan şehir, 1216 yılında Epir Despotluğuna geçti. 1257 yılında tekrar Bizans hâkimiyetine girdi. Serfice şehri XIV. yüzyılın ortalarında Sırp'ların eline geçti, ancak 1350 yılında Bizans imparatoru VI. Loannes Kantakuzinos tarafından tekrar Bizans hâkimiyetine girdi. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara girmesiyle şehir, I. Bayezid tarafından 1393 yılında fethedildi³. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rumların elinden bilek zoru ile Mora diyarında Moton ve Koron Kaleleri fethine giderken Serfice'de bulunan kalenin de I. Beyazıt tarafından fethedildiğini yazmıştır⁴.

Serfice deniz seviyesinden 400 metre yükseklikte bulunmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Yunanistan'ın kuzeyinde seyahat eden W. Leake, Serfice'nin İnce Karasu Deresiyle Khassia Dağlarının arasındaki coğrafyada bulunduğu yazmıştır⁵. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde küçük Bursa olarak nitelendirilen şehrin bağlarında dut ağaçlarının fazla olduğunu ve ipek ile ibrişim elde edildiğini belirtmiştir. Şehirde yaşayan halkın çoğunluğunu rumların oluşturduğunu ve rum nüfusun zengin olduğunu seyahatnamesinde anlatmıştır⁶.

¹Onur Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Dönemi'nde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice)",(Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2013, s. 43.

²George Ostrorogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu, 2011, s.490-504.

³Kabak, *aynı eser*, s.44.

⁴*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.810.

⁵*Aynı yer*.

⁶Kahraman, *aynı eser*, s.812.

1856 yılında Rumeli Vilayeti'ne bağlı Manastır Livası'nda kaza durumunda olan Serfice, 1875 yılında Manastır Merkez Sancağına bağlı kaza durumundadır. 1882-1883 yıllarında sancak statüsüne getirilen ancak Kosova'ya bağlı bulunan Serfice; 1887-1888 yıllarında Manastır Vilayeti'ne sancak statüsünde bağlanmıştır⁷. Serfice Sancağı H.1308 (M.1890) Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre; Serfice Kazası (Velendos nahiyesi), Kozana Kazası (Vence Nahiyesi), Cuma Kazası (Katrance, Sarıhacılar Nahiyesi), Naslıç Kazası (Seçeşte, Joban nahiyesi), Alasonya Kazası (Livadı, Deşkate, Dominik nahiyeleri) nden meydana gelmektedir⁸. H. 1305 (M.1887) yılı Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre nüfus 181.620'dir⁹. H.1308 (M.1890) yılı Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre nüfusu 195.984'tür. Bunlardan 113.840'ı Rum ve Ulah, 5581 kişi Bulgar, 71.563 kişi de müslümandır¹⁰. 1892-1893 yıllarında nüfusu 213.141' dir¹¹. Bu tarihte sancağa bağlı kazalar, nahiyeleri ve köyleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Serfice Sancağında Bulunan Kaza, Nahiyeye ve Köyler

Kazalar	Nahiyeleri	Köyleri
Serfice	Velendos	29
Kozana	Vence	81
Cuma	Katrance, Sarıhacılar	54
Naslıç	Seçeşte, Joban	39
Grebene	-	78
Alasonya	Livadı, Deşkate, Dominik	72
Toplam: 6	Toplam: 9	Toplam: 353

⁷ Mucize Ünlü(Sarı), “*Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı(1873-1912)*”, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1996, s.61. Serfice Sancağı'nın Halil Rıfat Paşa'nın Valiliği zamanında Aralık 1888'de müstakil bir sancak iken Manastır'a bağlandığına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Nurettin Birol, Deniz Akpınar, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Manastır Vilâyeti ve Vali Halil Rıfat Paşa'nın Faaliyetleri (1887-1889)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 14, Haziran2015*, s. 147.

⁸ *Manastır Vilayet Salnamesi, H.1308*, s.6. Serfice Kazası'nın Manastır'dan ayrılarak Yenişehir'e bağlanması hakkında defalarca dilekçe verildiği belirtilmektedir. Manastır'a 24 saat uzaklıkta bulunulduğunu belirtilen dilekçelerde 14 saat uzaklıkta bulunan Yenişehir'e bağlanmanın daha uygun olacağı belirtilmiştir. Ancak Serfice'den Yenişehir'e düzgün bir yol olmadığı, çevresinin ormanlık olduğu ve telgraf hattının bulunmadığı gerekçe gösterilerek Yenişehir'le haberleşme olamayacağından bu talep reddedilmiştir. Aynı talep tekrar talep edilmiş ve Yenişehir'e bağlanmak için dilekçe veren Reşit ve Sâlim Bey'lerin bu hareketlerinden şehir sakinlerinin büyük çoğunluğunun haberi olmadığı anlaşılmıştır. Sâlim Bey'in Yenişehir'deki işlerinden dolayı kendi çıkarı için bu girişimde bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Hüseyin Haha ÖZTUNÇ, “*Tanzimat Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri*”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s.27-28.

⁹ *Manastır Vilayet Salnamesi, H.1305*, s.275.

¹⁰ *Manastır Vilayet Salnamesi, H.1308*, s.240.

¹¹ Ünlü, *aynı eser*, s.61.

1895 yılında Serfice Sancağı'nın nüfusu 180.251'dir. Bunlardan 93.994'ü erkek, 86.257'si kadın nüfustur¹². H. 1308 (M.1890) Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre, Serfice'nin arazisi dağlık ve ormanlık olmasına rağmen bağlık yerleri oldukça fazladır. 162.626 dönüm arazisi vardır. Serfice'nin merkez kazasında 15.895 olan nüfusun 3470'nin İslam ahalisi, 12.425'si Rum ve Ulahtır. 667 hane, dokuz han, iki fabrika, sekiz eczanene, 12 fırın, 5108 bağ, 135 bahçe, 331 çayır vardır. Ayrıca merkez kazada dört cami, bir medrese ve dört kilise de mevcuttur¹³. 1905 yılında Serfice Sancağı'nın on nahiyesi, 373 köyü vardır. 1910 yılında köy sayısı 436'ya çıkmıştır¹⁴.

Bu dönemde Serfice'de klasik eğitim kurumlarının varlığı da görülmektedir. Maarif Salnameleri'nde yapılan incelemelerde, 1903 yıllarında Serfice genelinde beş medresede 323 talebe öğrenim görmektedir. Bu medreselerin buldukları yerler, adları, talebe sayıları ve medreseyi yaptıranlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Serfice Sancağında Bulunan Medreseler(H.1321/ M. 1903)¹⁵

Kaza	Medresenin İsmi	Müdürrisi	Talebe Sayısı	Medreseyi Yaptıran
Cuma	Yeni Cami	Mehmed Emin Efendi	95	Bayram Efendi
Cuma	Cami-İ Atik	Salim Oğlu Hüseyin Efendi	45	İaneten
Naslıç	İshakiye	Mustafa Efendi	45	İaneten
Grebene	Mehmed Paşa	İsmail Hakkı Efendi	35	Mehmed Paşa
Serfice	Hacı Ağa	Salih Oğlu Ahmed Efendi	103	Hacı Ağa

H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre Manastır Vilayeti'nde Manastır merkez sancağından sonra Serfice Sancağı en çok medrese bulunan ikinci sancaktır¹⁶.

¹² Safet Alimoski, "Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu", (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s.3. Necdet Hayta, "Salnamelere Göre Atatürk'ün Askeri İdadîde Öğretim Gördüğü Yıllarda Manastır Vilayeti" *Atatürk ve Manastır Sempozyumu*, Manastır, (12-13 Ekim 1998), s.142.

¹³ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1308, s.107-111.

¹⁴ Ünlü, *aynı eser*, s.61.

¹⁵ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 669. H.1319 tarihli Maarif Salnamesi'nde de aynı bilgiler yer almaktadır. Bknz. (*Maarif Salnamesi H.1319*, s. 892-893.)

Serfice’de hayırseverlerin yaptırdığı iki medrese bulunmaktadır. Medreseler genellikle yaptırılan hayırseverlerin adlarını almışlardır. İnaneden yaptırılan iki medrese bulunmaktadır. Medreselerin bir müderrisi bulunmaktadır.

I. Balkan Savaşı’nda 18 Ekim 1912 tarihinde Yunanlılar Osmanlı Devleti’ne karşı saldırıya geçtiler ve ertesi gün Alasonya’yı ele geçirdiler. Yunan kuvvetleri 24 Ekim 1912 günü Serfice’yi işgal ettiler¹⁷. Yunan kuvvetleri burada birçok Müslümanı katlettiler. Serfice, günümüzde geçmişte kendisine bağlı olan Batı Makedonya Bölgesinde Kozani iline bağlı bir belediye statüsünde bulunmaktadır. Serfice’de, Osmanlı Dönemi’nden günümüze kale surlarının bir kısmı ile bir kulesi ve idadi binası kalmıştır.

¹⁶ H.1321 Maarif Salnamesi’nde Serfice Sancağı haricinde Manastır’da 25 tane daha medrese bulunmaktadır. *Maarif Salnamesi* H.1321, s. 669.

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2009, s.317.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERFİCE'DE MODERN TEMEL EĞİTİM KURUMLARI

1.1. KLASİK DÖNEM EĞİTİM KURUMLARI

1.1.1. SİBYAN MEKTEPLERİ

Mektep kelimesi Arapça ketebe sözcüğünden türemiş olup “yazı yazma öğrenilen yer” anlamına gelmektedir. XVI. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlılarda ilkokullar için daha çok “muallimhane” kelimesi kullanılırken daha sonraları bu okullara sıbyan ifadesi kullanılmaya başlanmıştır¹⁸. Sıbyan mektepleri medrese altı eğitimin verildiği okullar için kullanılan genel bir ifade olmuştur. Genellikle mahalle aralarında cami veya mescit yanında taş veya ahşaptan yaptırılan binalarda eğitim verilen bu kurumlara “mahalle mektebi” ve “taş mektebi” de denilirdi¹⁹.

Sıbyan mektepleri bazı hükümdarlar, bürokratlar veya hayırsever kişiler tarafından vakıf aracılığıyla yaptırılırdı²⁰. Sıbyan mekteplerinin inşası medrese yaptırmaktan daha az maliyetliydi²¹. Bu nedenle hayırseverler daha çok medrese yerine sıbyan mektebi yaptırmayı tercih ettiler. Vakıf yolu ile kurulan okullarda özellikle ihtiyaç sahibi kimsesiz, öksüz ve yetimlerin eğitim alacakları vakfiyeler ile belirtilmiştir. Vakıflar aracılığı ile kurulan okullarda müteveli anlayışına uygun bir program dâhilinde öğretim yapılırdı. Sıbyan Mektepleri vakıflar aracılığı ile Evkaf Nezaretî'ne bağlıydılar. Vakıf gelirlerinin toplandığı vakıf sandıklarından yaptırılan mektepler haricinde, halk tarafından inşa ettirilen ve öğretmenin ücreti de dâhil ısınma, onarım gibi birçok giderin mahalleli tarafından karşılandığı sıbyan mektepleri de yapıldı. Bir vakfa bağlı olmadan kurulan bu okullarda ise ders programlarının belirlenmesinden, okutulacak kitapların tespit edilmesine kadar yetki tamamıyla okulun öğretmenindeydi. Osmanlıda eğitimin modernleşmesinde sıbyan mekteplerine nüfuz edilememesi eğitimde istenen sonuca ulaşılmasını engellemiştir. Vakfa bağlı olmadan

¹⁸ Mefail Hızlı, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, s.207.

¹⁹ Kerim Sarıçelik, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları(1869-1919)*, Konya 2010, s. 5.

²⁰ Aynı yer.

²¹ Hızlı, *aynı eser*, s.207.

kurulan bu tip okulların değişimi diğerlerine göre daha kolay oldu. Ancak bu okullarda modern öğretim yöntemlerini kullanacak muallim eksikliği ortaya çıkmıştır.

Sıbyan mekteplerinin binaları genellikle tek odalı, kare veya dörtgen olarak yapılırdı. Binalar ise genellikle zeminden bir basamak yüksekte yapılırdı. XV. yüzyıldan itibaren okulların genellikle bir kat yüksekte ve altlarında çeşme ve tuvalet bulunduğu görülmektedir²².

Okullara başlama yaşı ve öğrenim süresi ile ilgili ortak bir program bulunmamaktaydı. Dersler karma olarak kız ve erkek çocuklarıyla ortak olarak işlenirdi. Bunun haricinde sadece kız, sadece erkek veya sadece yetim ve fakir çocukların öğrenim gördüğü okullarda bulunmaktaydı. Derslerde öğrenciler yere oturur içerde yalın ayak ya da çorapla dururlardı. Öğrencilerin ve hocanın önünde birer rahle olur ve dersler buradan takip edilirdi. Mekteplerin öğretim süresi üç veya dört yıldır. Öğrencilerin yaş veya seviye olarak ayrıldıkları sınıflar yoktu. Bütün öğrenciler aynı odanın içinde eğitim alırlardı. Hocanın genellikle iyi öğrenciler arasından seçilen halife veya kalfa denilen bir yardımcısı olurdu. Eğitim aracı olarak da, her öğrencide olmamakla birlikte, yap-boz tahtası denilen ve üzerine yazılan yazı silinerek tekrar kullanılabilen bir tahta vardı. Çocukların okula girip çıktıklarını takip edebilmek için geldi-gitti tahtası denilen bir tahta da sınıfta yer alırdı²³. Dersler sabah erken saatte başlar ve öğleye kadar devam eder, öğle yemeğinde ara verilir, daha sonra akşama kadar devam ederdi. Tanzimat'a gelinceye kadar mekteplerde Elifba Cüzü, Kur'an-ı Kerim, Tecvit ve İlmihal eğitimi gibi temel dini eğitimler verilmiştir²⁴.

Sıbyan mektepleri, temel eğitim kurumu olarak belirli bir program ve müfredata sahip değildi. Mektepler daha çok vakıfların, hocaların ve ailelerin inisiyatifine bırakılmış durumdaydı. Bu nedenle okullar 1824 tarihinde, II. Mahmud'un" talim-i Sıbyan" hakkındaki fermanı ile düzenlendi ve bir sistem kurulmaya çalışıldı. Ferman sadece İstanbul'da bulunan çocukların ergenlik çağına gelinceye kadar okullara devamını zorunlu tutmuştu. Ancak eğitim ve öğretim konusunda herhangi bir yenilik getirmemiştir²⁵. Bir diğer teşebbüs ise 1838 yılında Meclis-i Umur-u Nafia tarafından

²² Sarıçelik, *aynı eser*, s. 6.

²³ *Aynı yer*.

²⁴ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 7; Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s.33. Çocukların sıbyan mekteplerine başlama usulleri dikkat çekicidir. Amin alayı denilen bu usulde çocuklar düğün havasında senenin herhangi bir zamanı mektebe başlarlardı. Bknz. (Ergin, *aynı eser*, s. 91.)

²⁵ Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991, s.58-59.

hazırlanan ıslahat raporudur. Raporla üzerinde durulan başlıca konu sıbyan mekteplerinin iki dereceli olarak yeniden düzenlenmesidir²⁶. Raporla hocaların durumlarının denetlenmesini, uygun niteliklere sahip olmayanların görevlerinden uzaklaştırılmasını, öğrencilerin sınıflara ayrılmasını, fakir öğrenciler için yatılı okulların açılmasını, öğrencilerin okula devamlarının sağlanmasını ve sıbyan mekteplerinin küçük ve büyük (Sınıf-ı Sani) olmak üzere ikiye ayrılması kararları alınmıştır²⁷. Küçük mahalle mekteplerinde Kur'an öğretilip ve hatim indirilmesi; büyük mekteplerde ise "Türki İnşa", "Tuhfe-i Vehbi", "Nuhbe-i Vehbi", "Sübha-i Sıbyan" gibi sözlükler ile Birgivi gibi Türkçe hazırlanmış ahlak kitaplarının okutulması düşünülmekteydi. Ancak sıbyan mekteplerinin ıslahı için düşünülen bu önerilerin birçoğu uygulanamamıştır²⁸.

Mekteplerde çoğunlukla medrese mezunu hoca veya muallim denilen öğretmenler görev yaparlardı. Muallim, Kur'an-ı Kerim'i ezberden ve düzgün okuyabilen Osmanlıca bilgisinin yanında iyi ders verebilecek uygunlukta ve ibadet ile fıkıh konularında bilgili olmalıydı. Yumuşak huylu olacak hocalar, dinin yüce değerleri ile ahlaklanmış, Allah rızasını gözeten ve içten davranan kişilerden seçilirdi. 1840'lı yıllara kadar mektep hocalarının görev tanımları ile ilgili herhangi bir belge veya emir yoktu. İlk kez 1845'de kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye'de sıbyan öğretmenleri ile ilgili çeşitli kararlar alınmıştır. Kararlara göre öğretmenlerin nitelikleri kontrol edilecek, yetersiz görülenler başka işlere yönlendirilecekti. Okulların denetimi için müfettişlik kurumunun ilk örneği muin-i mekâtip oluşturulacaktı²⁹.

Alınan bu kararlar doğrultusunda 1847 yılında "Eftalin Talim ve tedris ve Terbiyecilerini Ne Vechile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan mekatibi Hacereleri Efendilerine İta Olunacak Talimat" talimat yayımlanmıştır³⁰. Talimata göre öğrenim süresi dört yıl ile sınırlandırılacak olup Türkçe derslerine önem verilmesi istenmiştir. Okullara taş levha ve divitin girmesi, sıbyan okullarının rüştiyelerin temelini oluşturması düşünülmüş ve okuma ve yazmaya önem verilmesi amaçlanmıştır³¹. Altı yaşını bitiren çocuklara okula devam mecburiyeti de getirilmiştir. Öğrenciler okula Elifba ile başlayacak olup, ahlak dersi alacaklar ve yazı dersi, ilmihal dersi, Türkçe

²⁶ Sariçelik, *aynı eser*, s. 8.

²⁷ Kodaman, *aynı eser*, s.60.

²⁸ Sariçelik, *aynı eser*, s. 9.

²⁹ Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi 1. Baskı-1930, s.100.

³⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2007, s. 160.

³¹ Kodaman, *aynı eser*, s. 62.

tecvit dersi almaları düşünülüyordu. Türkçe okuma ve yazma etkinliğinin müfredatta yer alması modern temel eğitime geçişte önemli bir aşamadır. Öğrencilerin yazıya alıştırılması için Arabistan'da kullanıldığı söylenen taş levhaların okullara gönderileceği de Talimatta yer almıştır³². Dersler birebir öğrenim esasıyla işlenecek olup kalfalar da öğretmene yardım edecekti. Talimatname 'de yenilik olarak kalfaların yanına imkân bulunması halinde yazı hocasının da ekleneceği belirtilmiştir. Ancak bu Talimatname 'deki birçok esas birkaç husus dışında uygulanamamıştır³³.

Sıbyan mektepleri için 1868 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile genel bir yasal çerçeve çizilmiştir. Nizamname ile ilkokul eğitiminin mahalle ve köylere kadar yaygınlaştırılması kararlaştırıldı. Sıbyan mektepleri dört yıl olarak belirlendi. Devam mecburiyetleri erkeklerde 6-10, kızlar için ise 7-11 arasındadır. Bir mahalle veya köyde iki sıbyan mektebi varsa biri kızlara diğeri erkeklere tahsis edilecekti³⁴. Sıbyan mekteplerinde okutulacak dersler de nizamname ile belirlendi. Buna göre; usul-ü cedide veçhile olmak üzere Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Ahlak Risaleleri, İlmihal, Yazı Talimi, Muhtasar Fen-i Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Nafia'yı Cami Risalesi dersleri programlarda yer alacaktı. Dört yıldan sonra hafızlığa geçmek isteyen öğrenciler bir yıl daha okulda kalabileceklerdi³⁵. Derslerde değişiklik yapılması için nezaretten izin alınması gerektiği belirtildi. İmtihanların köy ve ihtiyar meclisleri önünde yapılması kararlaştırıldı. Okulun öğretmeninin Osmanlı vatandaşı olması şart koşulmuş olup, öğretmenlerin Darulmuallimin mezunu olması istenmekteydi. Talimatnameye aykırı davranan öğretmenlerin cezalandırılması veya işten atılması nizamnamede bulunan hükümlerdendir³⁶. Okulların tamiri, hocaların masrafları ve diğer giderlerin mektebin ait olduğu toplum tarafından karşılanması kararlaştırıldı. Okula devam etmeyen öğrencilerin ebeveynleri veya akrabaları ihtiyar meclisine çağırılarak gerekli uyarılar yapılacaktı. Bir ayda üç defa uyarılmasına rağmen okula devam etmeyen öğrencilerin velilerine 5 kuruştan 100 kuruşa kadar değişen miktarlarda para cezası verilecekti. Verilen cezalara rağmen okula devam etmemesi durumunda mahalli yönetim tarafından öğrenci zorla okula getirilecekti. Zorunlu eğitim

³² Sariçelik, *aynı eser*, s. 11. Arabistan'da taş levhaların kullanıldığına ilişkin talimatta yer alan ifadenin taassup çevrelerinin itirazlarını engellemeye yönelik olduğu ve Mekke ve Medine'de bu tür tahtaların kullanılmadığı anlaşılmıştır. Bknz.(*Aynı yer.*)

³³ Sariçelik, *aynı eser*, s. 11-12.

³⁴ Kodaman, *aynı eser*, s. 63; Akyüz'e göre erkeklerin 7-11 yaş, kızların ise 6-10 yaş arasında mektebe devam etmeleri zorunludur.(Akyüz, *aynı eser*, s.163.)

³⁵ Akyüz, *aynı eser*, s. 163.

³⁶ Kodaman, *aynı eser*, s. 64.

çeşitli nedenlerle uygulanmayabilirdi. Okul zorunluluğu olmayan çocukların belirlenmesinde ise çocuğun okula devam etmesini engelleyen fiziki veya psikolojik engeller, fakir bir ailenin çocuğu olması ve geçim sıkıntısı nedeniyle çalışması, ekim ve harman zamanında ailesi ile çalışmak zorunda olması, mektebin yarım saat mesafeden daha uzakta olması, yaşanılan bölgede devam edecek okul bulunmaması veya okulun yeterli gelmemesi, çocuğun evde veya herhangi bir yerde okuyup yazma öğrenmesi gibi durumlar geçerli olacaktı. Bu sebeplerin mülki idare tarafından onaylanması ile öğrencilerin devam etmesine gerek bulunmamaktadır³⁷.

Nizamname hükümlerinden bazıları yapılmak istenilen reformun uygulanmasında birçok probleme neden olmuştur. Örneğin 1868'de açılan Darulmuallimin Sıbyan'ın daha mezunları olmadan okulun hocalarının buradan seçilmesi gerektiği nizamnamede bulunmaktadır.³⁸ Bu, menderese mezunu hocaların sistemin dışına atılması açısından önemlidir. Ancak uygulamada senede 30 civarında mezunu bulunan bu okulun, sıbyan mekteplerinin ihtiyacını karşılayamayacağı aşikârdır³⁹. Yine okulların masraflarının halkın üzerine bırakılması da devletin bu reformlara yeterli miktarda kaynak sağlayamadığının ve reformun olumsuz yönde etkilendiğini düşündürmektedir⁴⁰. Nizamname ile bu okullardaki derslerin devletin denetimi altında tutulması amaçlandı. İmparatorlukta bulunan gayrimüslimlerin de bu okullarda eğitim görmesi istenerek karma eğitim verilmek istenmiştir. Osmanlıcı ideoloji ile uyumlu bu okullarda, dini eğitim yanında "Osmanlı Tarihine Giriş" ve "Coğrafya'ya Giriş" dersleri de gayrimüslimlerin dersliklerinde verdirilecek ve bu dersler bağlı buldukları cemaatlerin dillerinde olacaktı⁴¹.

Tedris meclisleri ve şubelerinin açılabilmesi ve böylece halkın üzerindeki mali yükün de hafifletilebilmesi ve reform hareketlerinin anlatılabilmesi adına 1875 yılında yeni bir Talimat yayınlandı. Talimatla pilot bölge olarak seçilen İstanbul'da okulların fiziki durumları tespit edilerek, öğretmen sayıları ve nitelikleri Maarif Nezareti'ne Tedris Meclisleri ve şubeleri aracılığı ile deftere yazmak suretiyle bildirilecekti. Okulların mali durumları ise gene bu meclis ve şubelerine bırakılacaktı. Toplanacak paraların konulacağı bir sandığın bu meclis ve şubeler tarafından oluşturulmasına karar

³⁷ Sariçelik, *aynı eser*, s.16.

³⁸ Cihan, *aynı eser*, s. 55.

³⁹ Sariçelik, *aynı eser*, s. 18.

⁴⁰ Cihan, *aynı eser*, s. 55-56.

⁴¹ Somel, *aynı eser*, s.215-216.

verildi. Ancak halkın kendi seçtiği bu kurullarca yönetilmesi düşünülen Talimatname mali yetersizlik nedeniyle uygulanamadı. Talimatname ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde uygulanabilmiştir⁴².

İmparatorluk genelinde 1895-1896 yıllarında 28.596 sıbyan mektebi ve 849.033 öğrenci bulunmaktadır. Tanzimat Dönemi'nden itibaren okulların ıslah edilmesi ve modernleştirilmesinin amaçlanması bakımından bu sayı çok önemlidir⁴³. Ancak okulların ıslah edilmesi düşüncesinde radikal adımların bir türlü atılamaması, mevcut kadrolara dokunmadan okulların modernleştirilmesi teşebbüsü, reformların istenildiği gibi olmasını engelledi. Tanzimat bürokrasisinin taassup çevrelerinden gelecek tepkileri önemsemeleri, talimatlardaki birçok hususu uygulamaya koymalarını engelledi. Eğitim reformunun temel kurumları olarak rüştiyeleri gören Tanzimatçılar, sıbyan mektebi mezunlarının yeterli kalitede olmamasından dolayı Rüştiye okullarının ilerlemesini engellediğini görmekteydiler. Bu nedenlerle İstanbul'da belirlenen 36 mektepte yeni öğretim metotlarını uyguladılar. Ancak bunu memleket geneline yaymak isteseler de başarılı olamadılar⁴⁴.

Tanzimatçılar ulema ve medrese çevrelerinin dikkatini çekmeden yeni yöntemler ile ders programları, Talimatnameler ve kitaplar hazırladılar. Yeni temel eğitim kurumları olan örnek numune mekteplerini açarak, iptidai mektepler olarak da adlandırılacak bu modern eğitim kurumlarının örneklerini ortaya çıkarmışlardır⁴⁵.

1.2. MODERN EĞİTİM KURUMLARI

1.2.1. İPTİDAİ MEKTEPLER

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektepleri, Tanzimat sonlarına kadar temel eğitim kurumu olarak devam ettiler. Ancak Tanzimatçılar sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesindeki zorlukları gördüklerinden dolayı bu kurumların yerine "usul-i cedit" uygulanan yeni okullar açmayı uygun gördüler⁴⁶.

⁴² Sarıçelik, *aynı eser*, s. 18-19.

⁴³ Cihan, *aynı eser*, s. 57.

⁴⁴ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 19-20.

⁴⁵ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 20.

⁴⁶ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 20.

Tanzimatçılar eskiyi bozmadan yeni yapıyı yapma anlayışlarıyla modern eğitim kurumları olan iptidai mekteplerini açtılar. İptidai kelime anlamı olarak “ilk, başlangıç” demektir. İptidai, sıbyan mekteplerinde geleneksel eğitim-öğretim anlayışı dışında özellikle Elifbanın okutulmasında yeni bir metodun uygulandığı mekteplere denilirken, 1876 yılından itibaren ilkokulun karşılığı olarak kullanılmaya başlanılmıştır⁴⁷. İptidai mekteplerin modern eğitim anlayışının anlaşılması için usul-i cedit kavramının anlaşılması gerekmektedir⁴⁸.

Usul-i Cedit, ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme ve özellikle muallimlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerinin uygulamasıdır⁴⁹. Selim Sabit Efendi tarafından sıbyan mektepleri için hazırlanan Rehnüma-yı Muallimin adlı kitapla usul-i cedit adını verdiği yöntemle okullarda sınıf sisteminin gelmesini öngörmekteydi. Buna göre öğrenciler yaşları ve sınıflarına göre dört sınıfa ayrılacaklar, birinci sınıflara en çok iki ders, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda ise en çok üç ders yapacaklardı. Usul-i ceditin getirdiği yeniliklerden biri de okuma öğretiminde getirmiş olduğu yeniliktir. Buna göre uzun uzun hecelenerek okuma esasına dayanan “usul-i tehecci” yerine harflerin seslerinin doğrudan okutulmasını öngören “usul-i savtiye” yönteminin uygulanması amaçlandı⁵⁰. Usul-i cedit ’in ilk uygulandığı yer 1873 yılında Nur-i Osmaniye Camii’nde bulunan numune mektebidir. 1876 yılında İstanbul’da usul-i cedit üzerine açılan okul sayısı üçe çıkarken, 1880 yılında üçü kızlara ait olmak üzere 19’a ve 1903 yılında ise 265’e ulaşmıştır⁵¹.

Eğitimde geleneksel eğitim veren ”usul-i atika” ve modern eğitim veren “usul-i cedit” in çift başlı bir sistem ortaya çıkarması üzerine Maarif Nezareti tarafından 1882 yılından itibaren ağırlık iptidai okullara kaydırılmıştır. Bu tarihten sonra sıbyan mekteplerinin de usul-i cedit hareketini uygular hale getirilmesi hız kazanmıştır⁵².

⁴⁷ Kodaman, *aynı eser*, s.64.

⁴⁸ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 20.

⁴⁹ Ertan Gökmen, “Aydın Vilayeti’nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.20, Mart 2006, s.155.

⁵⁰ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 21-22.

⁵¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 23-24.

⁵² Kodaman, *aynı eser*, s. 68-69. 1894-1895 yıllarında Temel Eğitim Kurumlarının sayısal görünümü incelendiğinde Manastır Vilayeti genelinde Usul-i Cedit üzerine 176 eğitim kurumu bulunurken, Usul-i atika üzerine 275 eğitim kurumu bulunmaktadır. Bknz. Sarıçelik, *aynı eser*, s.25.

İptidai mekteplerin toprak kayıplarının yaşandığı Balkanlar'da yaygınlaştırılmasına büyük önem verildi. Osmanlıların Rumeli coğrafyasında kalıcı olarak varlığını sürdürebilmesinin temel dayanağı olarak İslam inancı olarak görüldü. Bölgede Müslümanların diğer dini gurupların gerisinde kalmalarının önüne geçmek için maarif alanında gerekli adımları atılmaya başlandı. Bölgedeki Müslümanlar arasında Hristiyanlığa geçişlerin artması, okuryazarlık oranı ve dini esasların yeterli derecede bilinmediğine dair raporlar Rumeli'de ilkokullara olan ihtiyacın rüştiyelerden daha önemli olduğunun anlaşılmasına neden olmuştur⁵³.

Okulların yaygınlaştırılmasında mahalli idarelere de önemli görevler yüklendi. Mahalle mekteplerinin yaygınlaştırılması için devlet yerel teşebbüsleri destekledi. Maarif meclisleri ile bölgedeki halkın eğitim alanında yapılan atılımlara katılımı amaçlandı. Rumeli'de birkaç Müslüman köyün bir araya gelerek, kendi çabaları ile açtıkları okullar yerel yönetimler tarafından desteklenmiştir⁵⁴.

İptidailerin ilk ders programı Selim Sabit Efendi'nin Rehnüma-yı Muallimin-i Sıbyan adlı eserindeki ders programıdır. Bu programda ders programından çok öğretim metotları üstünde durulmuştur. Osmanlı harflerinin kolay öğretilmesi için çalışmalar yapılmış ve usul-i savti (fonetik sistem) yöntemi bulunmuştur. 1882-1883 yıllarında çalışma yapılarak vilayetlere ilkokul kitapları gönderildi⁵⁵. İstanbul iptidai mektepleri için 1892 yılında kabul edilen yeni müfredat programı; şehir ve köy iptidailerini için de uygulanmıştır. Söz konusu programda şehir iptidailerini üç yıl, köy iptidailerini ise dört yıl verecek şekilde düzenlenmiştir. Şehir iptidailerininin ders programlarında Elifba, Kuran-ı Azimü'ş-Şan, Tecvid, İlmi Hal, Ahlak, Sarf-ı Osmani, İmla, Kıraat, Mulahhak Tarih-i Osmani, Musatar Coğrafya-i Osmani, Hesap ve Hüsn-i Hat dersleri okutuldu⁵⁶. Köy iptidailerinde ise Elifba-i Osmani, Ecza-yı Şerife(Cüzler), Hesab-ı Zihni, Kuran-ı Kerim, İlmi Hal, Kıraat, Hat ve İmla ve Hesap dersleri okutulmuştur⁵⁷.

⁵³ Somel, *aynı eser*, s.104-106. Aralarında Serfice'nin de bulunduğu İslam köyleri Çarşamba, Kayalar, Tikveş ve Ustrumca kazaları dâhilindeki diğer köylerle işbirliği yaparak mahalle mektepleri açtılar. (Bknz. Somel, *aynı eser*, s.108)

⁵⁴ Somel, *aynı eser*, s.108.

⁵⁵ Kodaman, *aynı eser*, s.87.

⁵⁶ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 26-27; Ünal Taşkın, "Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz", *International Journal of Social Science International Journal of Social Science (Volume 6, Issue 3)*, Mart 2013, s. 1331.

⁵⁷ *Aynı yer*.

1902 yılına gelindiğinde müfredat programlarında bazı değişiklikler yapıldı. Köy okullarına Ahlak ve Ziraat, şehir ve kasaba iptidailerinin müfredatına Ticaret ve Sanat veya Ziraata Müteallik Malumat adıyla yeni bir dersler eklendi⁵⁸.

II. Abdülhamid Devri'nin son zamanlarında iptidai mektep terimi yaygınlaşarak geleneksel mahalle mektepleri de iptidai olarak anıldı⁵⁹. Ancak iptidai mektepler hiçbir zaman halk nezdinde mahalle mektepleri kadar etkili olamadı. Halkın büyük bir çoğunluğu önce mahalle mektebine çocuğunu göndererek daha sonra iptidai mekteplere gönderiyor ve mahalle mekteplerini ilk seçenek olarak devam ettiriyorlardı⁶⁰.

II. Abdülhamid Dönemi'nde değişen eğitim politikaları okul müfredatlarında da değişikliği beraberinde getirdi. 1880'li yıllardan itibaren başlayan bu politika değişikliği ile öğrencilerin Osmanlıcılık idealine sahip, padişaha bağlı ve dindar bir nesil yetiştirmek amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle okulların müfredatları değişiklikler göstermiştir. Öyle ki müfredata eklenen ahlak dersiyle birlikte İslam'ın esasları ve iyi huyların öğrenilmesinin yanı sıra padişaha bağlılığın artması da isteniyordu⁶¹. "Maarifperver" olarak anılan II. Abdülhamid, modern eğitim kurumlarını yaygınlaştırmış, savaşlar nedeniyle bütçede yaşanan sıkıntılara rağmen okul sayısını artırmayı başarmıştır⁶². Okullar sıkı bir denetime tabi tutulmuş, din dersleri artırılmıştır. İslamcı ideoloji ile imparatorluk bir arada tutulmak istenilmiş, eğitim bunun aracı olarak kullanılmıştır⁶³.

Misyonerlerin İslam dini hakkındaki propagandaları ve dindar bir nesil yetiştirmek için okullarda dini içerikli derslerin ağırlığı da artırıldı⁶⁴. Öğretmenlerin beş vakit namaza iştirak etmeleri, ders sonlarında öğrencilere sure ezberletmeleri ve padişah ile ümmet için dua etmeleri isteniliyordu. İptidai mekteplerde din derslerinin artırılmasının nedenlerinden biri de ailelerin mahalle mekteplerine yönelmesinin önüne

⁵⁸ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 28.

⁵⁹ Somel, *aynı eser*, s.146.

⁶⁰ Somel, *aynı eser*, s.312. Öğrencilerin mahalle mekteplerine önce başlayarak ikinci aşama olarak iptidai mekteplere yönelmesi ile ilgili Somel'in âmin alayı özel töreni vurgusu önemlidir. İstanbul'da büyüyen Ahmet Rasim'in çocukluk anılarında mahalle mektebine başlayacağı anlaşıncı küçük Ahmet'in evdeki itibarının birden bire arttığını hissettiğini, törenden birkaç gün önce annesinin ona çarşıdan yeni elbiseler aldığını, küçük Ahmet'in alay boyunca ata bineceğini duyunca okula gideceği günü sabırsızlıkla beklediğinden bahsedilmiştir. (Bknz. Somel, *aynı eser*, s. 312,313.)

⁶¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.29.

⁶² Mehmet Ö. Alkan, " İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı'nın Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (Der: Kemal H. Karpat), İstanbul 2004, s.113.

⁶³ Alkan, *aynı eser*, s. 117.

⁶⁴ *Aynı yer*; Benjamin C. Fortuna, *Mekteb-i Humayun* (Çev. Pelin Sıral), İstanbul 2005, s. 256.

geçmekti. Toplumun taleplerini karşılamak üzere dini eğitimin yanında müfredata ticaret, sanat ve ziraata dair bilgilerin verileceği bir ders de konuldu⁶⁵.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte siyasi iktidarın değişmesi eğitim politikasında da değişiklik olmasına neden oldu. Eğitimde başlayan tartışmalarda eğitim modernleşmesinin hangi aşamadan başlayacağı tartışmanın esasını oluşturmaktaydı. Örneğin, eğitimci Emrullah Efendi'nin "Tuba Ağacı Nazariyesi" adı verilen görüşüne göre, kısıtlı eğitim bütçesi ile temel eğitim kurumu yapmak imkânsız olduğundan ve bu okullara en az 70.000 öğretmen ihtiyacı olacağından eğitim modernleşmesinin Darülfünun'dan başlaması gerektiğini savunuyordu. Satı Bey ise bu görüşe karşı çıkarak temel ve ortaöğretime önem verilmeden bunun olumlu bir sonuç getirmeyeceğini düşünüyordu⁶⁶.

Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı'na getirilmesiyle Maarif-i Umumiye Kanunu Lahikası'nın temel eğitim ile ilgili kısmı geçici bir kanun şeklinde kabul edildi. Tedrisatı-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı ile iptidai mektepler rüştiyeleri de kapsayacak şekilde altı yıla çıkarıldı. Üç devre şeklinde(devre-i iptidaiye, devre-i vasatiye ve devre-i aliye) düzenlenen okullarda okutulacak dersler ve müfredat programları ülkenin şartları gereği yeterli öğretmen bulunmayan okullara da uygun olacak şekilde ayrı ayrı hazırlanarak oluşturuldu. Müfredat programıyla numune iptidai mekteplerine Fransızca dersi de eklendi⁶⁷.

Modern temel eğitim kurumları olan iptidai mekteplerin gelir kaynakları da çok önemlidir. Çünkü reformların gerçekleştirilmesi için yüklü miktarda gelire ihtiyaç duyuluyordu. Yeni okul binaları, öğretmenlerin maaşları ve tamir masrafları gibi giderler okulların yaygınlaştırılma düşüncesinin başarıya ulaşması için hayati öneme sahipti. Bu nedenle devlet tarafından Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra usul-i cedit politikasına uygun olarak yeni vergiler konulması kararlaştırıldı. Köy ve kasaba ahalisine yeni vergi konuldu. Aşar vergisine yüzde on zam yapıldı. Çiftçi olmayanlar için öşrün öşrü nispetindeki paraların verilmesi kararlaştırıldı. H.1303 (1885) mali yılında yeni bir vergilendirme sistemine geçilerek ürünün %11,5'i vergi olarak alınması kararlaştırıldı. Bu verginin %10'unun devlet hazinesine, %1'nin menafi sandıklarına ve %0,50'inin de maarife verilmesi uygun bulundu. 1887 yılında

⁶⁵ Sarıçelik, *aynı eser*, s.29.

⁶⁶ *Aynı yer*.

⁶⁷ Sarıçelik, *aynı eser*, s.29-37.

vilayetlerin ek vergi gelirlerinin 1/2 'ye çıkarılması nedeniyle maarifin vilayetlerde gelişmesinin önüne geçildiği görülmektedir. Bunun haricinde vakıflardan da gelir sağlandığı bilinmektedir. Bu gelirler maarif sandıklarına aktararak alınmaya çalışılmıştır. Bunlar içinde vaktiyle gelip geçenlerin konaklama yaptığı yerler olan kervansaray gelirleri de vardır. Yine gelir kaynaklarından biri de öğrenim harcıdır. Şehir merkezinde okuyan ve hali vakti yerinde öğrenci velilerinden öğrenim harcı alınarak iptidailere ek gelir sağlanmıştır⁶⁸.

İptidai Mekteplerin müfredat değişikliklerinin yanında okul araç ve gereçlerinin de modernleştirilmesi için çalışmalar yapıldı. Öğretmen kürsüsü, okul sıraları, harita ve küre gibi modern araç ve gereçler kullanılmıştır⁶⁹.

İptidai Mekteplerin yönetim esasları 1892 talimatıyla başladı. Talimatla öğretmenlerin, kalfaların ve bevvapların görev ve sorumlukları ile birlikte öğrenci disiplini, cezalar ve müfakatlar konusunda kurallar getirilmektedir. Yine öğretmenlerin atama kriterleri bu talimatname ile belirlenmiştir. Buna göre öğretmenler Darulmuallimin-i İptidai'den şahadetname alarak ve imtihan ispatları ile göreve başlayabilirlerdi. Öğretmenler tatil günleri hariç okula devam mecburiyetindeydiler ve akşam ezanından iki saat önceye kadar okulu kapatmayacaklardı. Maarif Nezareti'nin bilgisi olmadan şehri terk etmeleri yasaktı. Talimatnamede tayin, azil, terfi gibi birçok hususta kural bulunmadığı ve bilgilerin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır⁷⁰.

Öğretmenlerin özlük haklarıyla ilgili düzenleme Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı ile oldu. Buna göre iptidai öğretmenleri, vilayet maarif müdürünün teklifi ile vali tarafından atanmaktaydı. Öğretmenler üç yıl boyunca buldukları memuriyetlerini terk edemeyecek, terk etmeleri durumunda ihraç edilecekti. 1892 Talimatı'nda öğretmenler sorumlu tutularak okulun diğer çalışanları öğretmenin nezareti altında çalışmaktaydılar. Zamanla bu yetkiler sınırlandırılarak maarif müdürlüklerine devredilmiştir⁷¹.

Okulların sağlıklı birer mekân haline getirilmesi de önemli hususlardan biriydi. Binaların yapımında modern uygulamalar getirilmiştir. Talimatnameler ile sıhhi esasları

⁶⁸ Sarıçelik, *aynı eser*, s.37-41,44.

⁶⁹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.37.

⁷⁰ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 45.

⁷¹ *Aynı yer*.

belirleyen modern kurallar getirilmiştir. Öyle ki okullarda yiyecek ve içeceklerin denetlenmesi, sınıfların havalandırılması, sınıfların ılaçlı su ile yıkanması ve badalanması, ısısının sıhhi şartlara uygun olmasına dikkat edilmesi gibi birçok esasa büyük önem verilmiştir⁷². Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar büyük önem verilen iptidai mekteplerde modern uygulamaların getirilmesine büyük önem verilmiştir.

1.2.2. SERFİCE'DE İPTİDAİ MEKTEPLER

Serfice'de ilk iptidai mektepleri 1882 tarihi itibariyle açılmaya başlandı. Bazı sıbyan mekteplerinin de iptidai haline getirilmesiyle Sefice'deki modern mekteplerin sayısı hızla çoğalmaya başladı. Maarif Salnameleri'nde Sefice Sancağı'nda açılan iptidai derecede olan okulların adları, bulunduğu mahal, açılış tarihleri ve masrafları aşağıda gösterilen tablolarda bulunmaktadır.

Tablo 3. Sefice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1316/ M. 1898)⁷³

Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masrafı
Serfice	İptidai	Serfice Kasabasında	1300	15.000
Alasonya	İptidai	Serfice Kasabasında	1313	Meçhul
Alasonya	İptidai	Dominik Karyesinde	1317	Meçhul
Cuma	İptidai	Kayalar Kasabasında	1300	15.000
Nasliç	Erkek İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	15.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	15.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	500
Grebene	Kız İptidai	Grebene Kasabasında	1315	20.000
Görice	Erkek İptidai	Görice Kasabasında	1314	30.000
Görice	Kız İptidai	Görice Kasabasında	1317	23.000

⁷² Sarıçelik, *aynı eser*, s. 46.

⁷³ *Maarif Salnamesi H.1316*, s. 1197-1198.

Tablo 3'e göre Serfice'de on iptidai mektebin bulunduğu görülmektedir. Merkez kaza, Cuma ve Grebene kazalarında bir mektep, Alasonya ve Görice Kazaları'nda iki mektep, Nasliç Kazasında ise üç mektep bulunmaktadır. Serfice'de kız iptidailerin fazlalığı sancakta kız çocukların eğitimine ahalinin verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 4. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1317/ M. 1899)⁷⁴

Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masrafı
Serfice	İptidai	Serfice Kasabasında	1300	15.000
Alasonya	İptidai	Serfice Kasabasında	1313	Meçhul
Alasonya	İptidai	Dominik Karyesinde	1317	Meçhul
Cuma	İptidai	Kayalar Kasabasında	1300	15.000
Nasliç	Erkek İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	25.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	15.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	500
Grebene	Kız İptidai	Grebene Kasabasında	1315	20.000
Görice	Erkek İptidai	Görice Kasabasında	1314	30.000
Görice	Kız İptidai	Görice Kasabasında	1317	23.000
Kolonya	İptidai	Herseke Karyesinde	1300	5.000
Kolonya	İptidai	Nevasel Karyesinde	1298	3.000
Kolonya	İptidai	Fantes Karyesinde	1298	3.000
Kolonya	İptidai	Estarye Karyesinde	1300	3.000

Tablo 4'e göre Serfice'de 14 iptidai okul açıldı. Bunlardan dördü kız (inas) iptidai, ikisi erkek (zükur) iptidaidir. Maarif Salnamesinde Kolonya Kazası'nın Serfice'de açılan okullar listesine eklendiği anlaşılmaktadır.

⁷⁴ Maarif Salnamesi H.1317, s. 1399-1400.

Tablo 5. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1318/ M. 1900)⁷⁵

Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masrafı
Serfice	İptidai	Serfice Kasabasında	1300	15.000
Alasonya	İptidai	Serfice Kasabasında	1313	Meçhul
Alasonya	İptidai	Dominik Karyesinde	1317	Meçhul
Cuma	İptidai	Kayalar Kasabasında	1300	15.000
Nasliç	Erkek İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	25.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	15.000
Nasliç	Kız İptidai	Nasliç Kasabasında	Meçhul	500
Grebene	Kız İptidai	Grebene Kasabasında	1315	20.000
Görice	Erkek İptidai	Görice Kasabasında	1314	30.000
Görice	Kız İptidai	Görice Kasabasında	1317	23.000
Kolonya	İptidai	Herseke Karyesinde	1300	5.000
Kolonya	İptidai	Nevasel Karyesinde	1298	3.000
Kolonya	İptidai	Fantes Karyesinde	1298	3.000
Kolonya	İptidai	Estarıye Karyesinde	1300	3.000

Tablo 5'e göre Serfice'de 14 İptidai okul bina edilmiştir. Bunlardan dördü kız(inas) iptidai, ikisi erkek(zükur) iptidaidir.

Tablo 6. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1319/ M. 1901)⁷⁶

Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masrafı
Serfice	İptidai	Serfice Çarşı Mahallesinde	1300	15.000
Serfice	İptidai	Serfice Kasabasında	1302	Meçhul
Alasonya	İptidai	Serfice Kasabasında	1303	Meçhul
Alasonya	İptidai	Dominik Karyesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Aşağı Oba Karyesinde	1307	Meçhul

⁷⁵ Maarif Salnamesi H.1318, s. 1571-1572.

⁷⁶ Maarif Salnamesi H.1319, s. 903-904.

Alasonya	İptidai	Zinel Mahallesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Aşağı Oba Karyesinde	1316	Meçhul
Alasonya	İptidai	Orta Mahallesinde	1316	Meçhul
Alasonya	İptidai	Evmanlı Karyesinde	1316	Meçhul
Nasliç	İptidai	Nasliç Kasabasında(Erkek)	Meçhul	25.000
Nasliç	İptidai	Nasliç Kasabasında(Kız)	Meçhul	15.000
Grebene	İptidai	Grebne Kazansında(Kız)	1305	20.000
Cuma	İptidai	Kayalar Kasabasında	1300	15.000
Cuma	İptidai	Kataranca Karyesinde	1315	Meçhul

Tablo 6'ya göre Serfice'de 14 iptidai okul bina edilmiştir.

Tablo 7. Serfice Sancağında Bina Edilen İptidai Okullar (H.1321/ M. 1903)⁷⁷

Kaza	Mektebin Derecesi	Mektebin Bulunduğu Mevki	Açılış Tarihi	Masrafı
Serfice	İptidai	Çarşı Mahallesinde	1300	15.000
Serfice	İptidai	Taşlık Mahallesinde	1302	Meçhul
Alasonya	İptidai	Kasabada	1302	Meçhul
Alasonya	İptidai	Dominik Karyesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Aşağı Ayazanın Mahallesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Orsanlı Karyesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Bayraklı Karyesinde	1307	Meçhul
Alasonya	İptidai	Pazarlı Karyesinde	1316	Meçhul
Alasonya	İptidai	Kasabada	1316	Meçhul
Nasliç	Erkek İptidai	Kasabada	Meçhul	25.000
Nasliç	Kız İptidai	Kasabada	Meçhul	15.000
Grebene	İptidai	Kasabada	1305	20.000
Cuma	İptidai	Kasabada	1300	15.000
Cuma	İptidai	Kataranca Karyesinde	1315	Meçhul

⁷⁷ Maarif Salnamesi H.1321, s. 675.

Tablo 7'ye göre Serfice'de 14 iptidai okul bina edilmiştir. Bunlardan biri kız(inas) iptidai, biri erkek(zükur) iptidaidir.

Maarif Salnameleri'ne göre sancakta iptidai okulların çoğu 1882-1887 yılları arasında bina edilmiştir. Mekteplerin çoğunlukla Alasonya Kazası'nda açıldığı görülmektedir. Serfice Sancağı'nda eğitim-öğretime başlayan bu okulların imparatorlukta açılmaya başlanan modern eğitim kurumlarıyla paralel olarak çoğaldıkları görülmektedir.

1.2.2.1. SERFİCE İPTİDAİ MEKTEBİ

Maarif Salnameleri'nden anlaşıldığına göre okul H.1300 (M.1882) yılında açılmıştır. Manastır Vilayet Salnameleri'ne göre Mektebin Muallim-i Evveli Kazım Efendi'dir. Muallim-i Sani Hacı Mehmet Efendi'dir. Muallimi Salis Bekir Efendi'dir. Müderrislik görevinde ise Salim Efendi bulunmaktadır. Okulda bevvab olarak Ragıp Ağa görev yapmaktadır. Okulda mübaşir olarak Hüseyin Ağa görev yapmaktadır⁷⁸. H.1308 (M.1890) Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre okulun mevcut öğrenci sayısı 120'dir⁷⁹. H.1310 (M.1892) Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre okulun öğrenci sayısı 140'tır⁸⁰. Öğrencilerin hepsi erkektir. Okulla ilgili başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

1.2.2.2. GREBENE İPTİDAİ MEKTEBİ

H.1312 (M.1894) yılı Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre okulun Muallim-i Evveli Hulusi Efendi'dir. Muallim-i Sani Bektaş Efendi'dir. Bevvab olarak Elmas Ağa görev yapmaktadır. Okulda 55 erkek, 6 kız öğrenci bulunmaktadır⁸¹. Okulla ilgili başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

1.2.2.3. NASLIÇ İPTİDAİ MEKTEBİ

H.1312 (M.1894) yılı Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre Muallim-i Evveli Osman Efendi'dir. Muallim-i Sani Hasan Efendi'dir. Muallim-i Salis Bekir Efendi'dir.

⁷⁸ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1312, s.237.

⁷⁹ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1308, s.106.

⁸⁰ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1310, s.242. 1312 Manastır Vilayet Salnamesine göre okulun erkek talebe sayısı aynıdır. (Bknz. *Manastır Vilayet Salnamesi*, 1312, s.237.)

⁸¹ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1312, s.241.

Bevvap olarak Rasim Efendi görev yapmaktadır⁸². Okulla ilgili başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

1.2.2.4. ALASONYA İPTİDAİ MEKTEBİ

Maarif Salnameleri'ne göre okul H.1300 (M.1892) yılında açılmıştır. Muallim-i Evveli Mustafa Asım Efendi'dir. Muallim-i Sani Ahmet Efendi'dir. İnas Muallimi Ali Efendi'dir. Hat Muallimi Zeki Efendi'dir. Bevvab olarak Seyit Ağa görev yapmaktadır⁸³. Okulla ilgili başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

1.2.2.5. CUMA İPTİDAİ MEKTEBİ

Maarif Salnamelerine göre H. 1300 (M.1892) yılında açılmıştır. Manastır Vilayet Salnamelerinde Muallim-i Evvel Hacı Salih Efendi'dir. Muallim-i Sani Ahmet Efendi'dir. Muallim-i Salis Abdurrahman Efendi'dir. Bevvab olarak Veli Ağa görev yapmaktadır⁸⁴. Okulla ilgili başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

⁸² *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1312, s.246.

⁸³ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1310, s.257.

⁸⁴ *Manastır Vilayet Salnamesi*, H.1310, s.250.

İKİNCİ BÖLÜM

SERFİCE'DE MODERN ORTAÖĞRETİM KURUMLARI

2.1.RÜŞTİYELER

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıldan itibaren eğitimde modernleşme çabalarını hızlandırmıştır. Tanzimat'ın ilanından önce II. Mahmud zamanında eğitim alanında önemli adımlar atıldı. II. Mahmud, mühendislik, tıp ve harp tekniklerini öğreten askeri okullar açtı. 1824 yılında ilköğretimi zorunlu hale getirdi⁸⁵. II. Mahmud eğitim amaçlı girişimlerin askeri nitelikte olmasının ardından siviller için de eğitim durumunun ele alınmasını istedi⁸⁶. Meclis-i Umur-u Nafia tarafından 5 Şubat 1839'da bir rapor hazırlandı. Bu rapor maarif alanındaki bozulmuşluğu ilk kez vurgulayan belge oldu. Bu raporla Tanzimat yıllarında oluşturulmak istenen maarif sisteminin temelleri atıldı⁸⁷.

Osmanlı Devleti bürokrasinin ihtiyacını karşılayacak modern eğitim almış olanları devlet kademelerinde değerlendirmek istemekteydi. Devlet, reformları medreseden yetişmiş kişilerin yerine ilköğretimin üstünde yeni okullar meydana getirerek oradan mezun olacak kişilerle yapmak istedi. II. Mahmud ile başladığı kabul edilen bu reform süreci eskiden olduğu gibi medreseden yetişmiş memurlar ile yapılamazdı⁸⁸. Tanzimat'ın ilanından sonra Tanzimatçılar eğitimde eski kurumları yıkmadan modern eğitim verebilecek yeni kurumlar meydana getirdiler. Tanzimat bürokrasisinin eğitim alanındaki bu çabasıyla, medreselerinin ıslahının ve gelişmesinin mümkün olmadığı görüldü. Eğitimde modernleşmenin medrese dışındaki eğitim kurumlarında gerçekleştirilebileceği anlaşıldı⁸⁹. Ancak bu eskiye dokunulmadan yenisini yapma modeli bürokrasiye yetiştirilen elemanlar arasında eski ve yeni kavgasına yol açtı.

Memur ihtiyacını karşılamak ve üst düzey okullara nitelikli öğrenci hazırlamak amacıyla 1838 yılında rüştiyelerin açılmasına karar verildi. Ülke genelinde açılması planlanan rüştiye mekteplerinin yönetilmesi için aynı yıl "Mekatib-i Rüştiye Nezareti"

⁸⁵ Akyüz, *aynı eser*, s.151.

⁸⁶ Bernad Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna), 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014, s. 119.

⁸⁷ Ünal Uğur, *II.Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştiyeleri (1897-1907)*, TTK Yay., Ankara-2015. s.1.

⁸⁸ Sarıçelik, *aynı eser*, s.117.

⁸⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2016, s. 410.

ne İmamzade Esad Efendi nazır sıfatıyla atandı. Bu yeni kurum, evkaf nezaretine bağlı bir müdürlük seviyesindeydi. Bu düzenlemede mektepler sıbyan, rüştiye ve mekâtib-i âliyye olarak yani, ilk, orta ve yüksekokullar olmak üzere üç seviyede ele alındı⁹⁰. Rüştiye mekteplere örnek teşkil edecek Sultanahmet Camii Sultan Mahfilinde “ Maarifi Adliye” adında okul açıldı. Aynı amaçla ikinci okul olarak Süleymaniye Camii Külliyesinde taş mektepte “Mekteb-i Ulum-i Edebiye” adında okul açıldı. Rüştiyelere örnek teşkil edecek bu iki okul her ne kadar memur yetiştirmek ve memurların bilgi seviyesini yükseltmek amacı taşısa da rüştiyeler aslında yaygın birer eğitim kurumu olarak tasarlanmıştır⁹¹. Okulların müfredatlarında Fransızca dersi ve bazı modern eğitim teknikleri uygulanmıştır. 1838’de yeni binaların hizmete girmesi münasebetiyle tıbbiye öğrencilerine bir konuşma yapan II. Mahmud “*Tıp ilmini Fransızca öğreneceksiniz... Sizin Fransızca öğrenmenizdeki amaç, Fransız dilinde eğitim görmeyi sağlamak değil; sizin tıp ilmini öğrenmenizi ve azar azar bunu Türkçe’ye aktarmanızı sağlamaktır... Öğretmenlerinizden tıp bilgisi edinmek için çalışın ve bu bilgiyi Türkçe’ye aktarmak için çaba harcayın, dilimize bu bilgilerin yerleşmesini temin edin...*” diyerek eğitim sisteminde reform yapma isteğini dile getirmişti⁹².

Ocak 1839’da toplanan Meclis-i Vâlâ’da, iptidailerin üzerinde okullar açılması uygun görüldü. Başlangıçta önerilen "sınıf-ı sâni mektebi" adını beğenmeyen II. Mahmud, "rüş" (erginlik) yaşına ve düzeyine çıkan çocukların bu okullarda eğitim alacağı gerekçesiyle okullara "rüştiye" adını verdi⁹³.

Meclis-i Muvakkat’ın 1845 yılında toplanmasıyla rüştiyeler üç basamak olarak kararlaştırılan eğitim sisteminin ikinci basamağı halini aldı⁹⁴. 1846’da Mekatib-i Umumiye Nezareti kuruldu ve rüştiye sayısı beşe yükseltildi. 1852 yılında İstanbul’da rüştiyelerin sayısı 10’a ulaştı. 1848’de Darulmualliminin ilk mezunlarını vermesiyle taşrada da rüştiye mektepleri açılması kararlaştırıldı ve gerekli tahsisat ayrıldı. Bunların yedisinin Anadolu’da, on beşinin Rumeli’de ve üçünün de Ege adalarında açılmasına karar verildi⁹⁵.

⁹⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim yayınları, İstanbul 2012, s.61.

⁹¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.117-118.

⁹² Lewis, *aynı eser*, s.119.

⁹³ Ergin, *aynı eser*, s. 384.

⁹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir I-XII*, (Yay. Cavid BAYSUN), 2. Baskı, Ankara 1986, s. 10.

⁹⁵ Sarıçelik, *aynı eser*, s.119.

Mekatib-i Umumiye Nezaretinin ilk işi okulları vakıf geliri ve mevkilerine göre sıralayarak sıbyan ve rüştiye mektebi olacak yerlere karar vermektir. Buna göre de okullara kayıt ve kabul sisteme bağlanarak öğrenim süresi ve müfredatları tespit edilecekti. Yapılan çalışmaların sonucunda, rüştiyelere on yaşın üzerinde çocukların devam etmesi ve eğitim sürelerinin iki yıla çıkarılmasına karar verildi⁹⁶.

Nezaretin 1847 yılında Müdürlüğe dönüştürülmesiyle müdürlüğe Kemal Efendi atandı. Kemal Efendi sıbyan mekteplerinin son senesinde okutulan dersleri rüştiyelerin ilk senesine koydu⁹⁷. Rüştiyelerin eğitim sürelerini, mahalle mekteplerinden bir yıl, Darülfünunun müfredatından da bir yıl alarak iki yıldan dört yıla çıkardı⁹⁸. Farsça, coğrafya ve hendese derslerini de rüştiyelerin müfredatına eklemiştir⁹⁹.

Erkek rüştiyelerinin hızla yaygınlaşması üzerine 1859 yılında ilk kız Rüştiyesi olan Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açıldı¹⁰⁰.

Rüştiyelerin ders programları 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlendi ve nizamnamenin de 23. maddesinde belirtildi. Bunlar; “*Mebadi-i ulûm-u diniye (Din ilimlerine giriş), Lisan-ı Osmânî kavaidi, imlâ ve inşa, tertib-i cedîd üzere kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i hudut, İlm-i hesap, Defter tutmak usûlü, Mebadi-i hendese, Tarih-i umûmi ve tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik, Rüştiyenin bulunduğu bölgede kullanılan ikinci dil, ticaret merkezlerinde, isteyen talebeye dördüncü sınıfta Fransızca*” dersleridir¹⁰¹. 500 haneden fazla nüfusu olan kasabalarda, nüfusun tamamı Müslüman ise Müslüman veya tamamı gayrimüslim ise gayrimüslim öğrencilerin devam edebileceği rüştiyelerin açılması kararlaştırıldı. Müslüman ve gayrimüslim öğrenci olması durumunda ise Müslüman ve gayrimüslim rüştiye açabilecekti. Okulların inşaat masrafları, öğretmen ve hademenin tahsisatları ile okulun diğer giderleri vilayet maarif sandıklarından karşılanacaktı. Açılacak rüştiyelerin Meclis-i Maarif-i Kebir tarafından belirlenen ortak bir plana göre yapılması öngörülmekteydi. Okulların öğrenci sayılarına göre okulun öğrenim kadrosu oluşturularak belirlenecek birer veya ikişer muallim-i evvelleri ve muallim-i sanileri olacaktır. Kız rüştiyelerin

⁹⁶ Sariçelik, *aynı eser*, s.118.

⁹⁷ Sariçelik, *aynı eser*, s.119.

⁹⁸ Somel, *aynı eser*, s. 65.

⁹⁹ Kodaman, *aynı eser*, s.92.

¹⁰⁰ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir 2002, s. 225.

¹⁰¹ Kodaman, *aynı eser*, s.93-94.

öğretmenlerinin kadın olmasına dikkat edilecek, kadın öğretmen olmaması durumunda edepli ihtiyar erkeklerin okulda görev yapması sağlanacaktı¹⁰². Kız öğrencilerin öğretmenlerinin değişmesi ve Türk hayatına “muallime hanımın” girmesi çok önemli bir gelişmeydi¹⁰³. Nizamnamede rüştiyelerde okutulacak derslerde bazı değişiklikler yapılması düşünülürse mutlaka Meclis-i Kebir’in onayı ve Nezaretten izin alınması zorunlu tutuldu. Genel tatil günlerinin Ağustos ayından itibaren 3 hafta olacaktı. Bunun haricinde Müslümanlar için Cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramları ile gayrimüslimlerinin bayram günleri tatil edilecekti. Padişahların cülus günleri de tatil edilecek günler arasındaydı¹⁰⁴.

Nizamname ile rüştiyede okutulacak dersler şunlardı:

Erkek Rüştiye Ders Programı: Mebâdî-i Ulûm-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî Kavâ'id-i İmlâ ve İnşâ, Tertib-i Cedîd, üzere Kavâ'id-i Arabiye ve Fârisiye, İlm-i Hesap Defter Tutma Usulü, Tersîm-i Hutut, Mebâdî-i Hendese, Tarih-i Umumî ve Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik ve ticaret bölgelerinde okuyan istekli öğrencilere son sınıfta Fransızca dersi verilecekti¹⁰⁵.

Kız rüştiyelerinde ise 1873-1874 yılından itibaren geçerli olmak üzere Arabi, Farsi, Hesab, Coğrafya, Sülus, Rik'a, Kıraat-ı Türkiye ve İmla, Nakış, Tadad ve Terkim, Ahlak ve İlmihal dersleri verilmiştir¹⁰⁶.

Kız rüştiyeleri kadınlara dini eğitimin yanında evlendiklerinde kocalarına ev işlerinde yardımcı olmak üzere birçok iş öğretecek ve kadınların iffetlerini muhafaza etmelerini aşılacaktı¹⁰⁷.

Rüştiye sayısı 1870'li yıllardan itibaren imparatorluk genelinde hızla arttı¹⁰⁸. II. Abdülhamid Dönemi'nde 1879 yılında Maarif merkez teşkilatı yeniden düzenlenerek Maarif Nezareti beş daireye ayrıldı. Bu dairelerden biri de “Mekâtib-i Rüşdiye Dairesi”

¹⁰² Sarıçelik, *aynı eser*, s.120.

¹⁰³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2011, s. 146.

¹⁰⁴ *Aynı yer*; Kodaman, *aynı eser*, s.93.

¹⁰⁵ Kodaman, *aynı eser*, s.93. Somel'e göre Fransızca dersinin müfredata konulması Maarif Nezareti'nin modernist ve pratik eğitimine bakışını yansıttığı açısından önemlidir. Müslüman halkın çocuklarını yabancı mekteplere gönderme isteklerine imparatorluğun çözüm bulma düşüncesi ve tanzimatla başlayan Modernleşme isteğinin ve seküler eğitim düşüncesinin Fransızca dersinin müfredata konulmasında önemli bir gösterge olduğu anlaşılmaktadır. (Bknz. Somel, *aynı eser*, s.82,83)

¹⁰⁶ Sarıçelik, *aynı eser*, s.121.

¹⁰⁷ Somel, *aynı eser*, s.83.

¹⁰⁸ Kodaman, *aynı eser*, s.94.

dir. Bu daire iktidarın rüştiyelere verdiği önemi göstermektedir. Bu dairenin başına maarifçi Selim Sabit Efendi tayin edildi¹⁰⁹. Selim Sabit Efendi, bir diploma töreninde 1878-1884 tarihleri arasında 170'e yakın rüştiye açıldığını ifade etti. Aynı tarihlerde Sait Paşa II. Abdülhamid'e sunduğu lahikada imparatorluk genelinde vilayetlerde 119, İstanbul'da 17 rüştiye açıldığını belirtmiştir¹¹⁰. 1907-1908 senelerinde yapılan istatistiğe göre imparatorlukta 383 erkek rüştiyesi, 77 kız rüştiyesi bulunmaktadır¹¹¹.

Rüştiye Mekteplerinin 1890 yılında yönetim ve öğretim esaslarında değişikliğe gidildi. Vilayet merkezlerinde bulunan çoğu rüştiye idadi mektepleriyle birleşerek 7 yıllık idadi oldu. Bu uygulamaya tabi olmayan rüştiye mektepleri 1892 yılında 3 yıla düşürülerek, kız rüştiyeleri iptidailerle birlikte 6 yıl olarak hazırlandı. Bu okullara ait ders programları 1902'de yapılan değişikliklere kadar yürürlükte kaldı¹¹².

Tablo 8. 1892 yılında Erkek Rüştiye Ders Programı¹¹³

Esâmi-i Dürûs	1. sene	2. sene	3. sene
Kur'ân-ı Kerîm ve Ulûm-ı Diniye	3	3	3
Türkçe	6	5	3
Ahlak	1	1	-
Arabî	2	2	2
Farisî	-	2	2
Hesâb	2	2	2
Hendese	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Târîh	-	2	2
İlm-i Eşyâ	1	1	1
Hıfzıssıhha	-	-	1
Hüsn-i Hat	1	1	1
Resim	1	1	1
Haftalık Toplam	19	22	21

Tablo 9. 1892 yılında Kız Rüştiye Ders Programı¹¹⁴

Esami-i Dürus	1	2	3	4	5	6
Elifba ve Şifahi Malumat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerîm mâ Tecvid	4	6	5	3	2	1
Ulûm-ı Diniye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	1	1

¹⁰⁹ Kodaman, *aynı eser*, s.96.

¹¹⁰ *Aynı yer*.

¹¹¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.122.

¹¹² *Aynı yer*.

¹¹³ Sarıçelik, *aynı eser*, s.123.

¹¹⁴ *Aynı yer*.

Kavaid-i Lisan-ı Osmânî	-	-	2	2	1	2
Arabî	-	-	-	-	2	2
Farisî	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	2	2	1	1	1
Eşya ve Malumat-ı Nafia	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye	-	-	-	2	2	2
Ahlâk	-	-	-	1	1	2
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hesab	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	2	2	1
El Hüneleri	2	2	2	2	2	2
Haftalık Toplam	18	24	24	24	24	24

Tablo 10. 1902 yılında Erkek Rüştüye Ders Programı

Esâmi-i Dürûs	1. sene	2. sene	3. sene
Kur'an-ı Kerîm ve Ulûm- ı Diniye	3	3	3
Türkçe	6	5	3
Ahlak	2	2	1
Arabî	2	2	2
Farisî	-	2	2
Hesab	2	2	2
Hendese	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Tarih	-	2	2
Ziraat, Ticaret ve Sanayi	1	1	1
Hıfzıssıhha	-	-	1
Hüsn-i Hat	1	1	1
Resim	1	1	1
Haftalık Toplam	20	23	22

Tablo 11. 1902 yılında Kız Rüştüye Ders Programı¹¹⁵

Esami-i Dürus	1	2	3	4	5	6
Elifba ve Şifahi Malumat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerîm mâ Tecvit	4	6	5	3	2	1
Ulûm-ı Diniye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	1	1
Kavaid-i Lisan-ı Osmânî	-	-	2	2	1	2
Arabî	-	-	-	-	2	2
Farisî	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	1	1	1	1	1

¹¹⁵ Aynı yer.

Malumat-ı Nafia	-	-	1	1	1	1
İdare-i Beytiye	-	-	-	2	2	2
Ahlâk	2	2	1	1	1	2
Hıfzıssihha	-	-	-	-	1	1
Hesab	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	1	1	1
El Hüneleri	2	2	2	2	2	2
Haftalık Toplam	18	23	23	23	23	24

Tablo 8, 9, 10 ve 11 incelendiğinde programlarda Ahlak dersinin saatinin artırıldığı ve okutulmayan sınıfların bazılarında okutulduğu anlaşılmaktadır. Ahlak dersine verilen önemle padişaha bağlı dindar ve itaatkâr bir nesil yetiştirme düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁶.

Rüştiyelerin yapımı ve onarımı iptidai mekteplerden ayrı olarak doğrudan devlet bütçesinden finanse edildi. Bütçenin yetersiz kaldığı durumlarda yerel kaynaklardan da faydalanıldı. Devletin mali yetersizliğe rağmen rüştiye yapımına büyük önem verdiği ve imparatorluk genelinde birçok rüştiye yaptırdığı anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, 1911 yılında ders programına “Malumat-ı Fenniye” ve “Malumat-ı Medeniye” dersleri konuldu. 1913 yılında Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle rüştiye mektepleri iptidailerle birleştirildi¹¹⁷. Merkez vilayetlerde idadilerin fazlalığı nedeniyle bu sistemin uygulanamadığı anlaşılmıştır. Taşrada ise maddi yetersizlikler ve personel eksikliği nedeniyle eski sistem rüştiye mektepleri varlıklarını devam ettirdiler.

Sonuç olarak modern eğitim kurumlarıyla birlikte halkın eğitilmesi ve artan memur ihtiyacının karşılanabilmesi düşüncesi büyük önem arz etmekteydi. Bu düşünce imparatorlukta devletle halkın arasında artan iletişimi sağlayacak mekanizmanın ortaya çıkmasına neden oldu¹¹⁸. İlk kademe okulların üzerine inşa edilen rüştiyeler bu şekilde ortaya çıkmış olup eğitimin yaygınlaştırılması meselesinde bu okulların önemli bir rolü olmuştur.

¹¹⁶ Fortna, *aynı eser*, s. 256; Sarıçelik, *aynı eser*, s. 124.

¹¹⁷ *Aynı yer*.

¹¹⁸ Ortaylı, *aynı eser*, s. 146.

2.1.1.SERFİCE'DE RÜŞTİYELER

Manastır Vilayeti'nde açılan rüştiye okullarından sonra kazalarda okul açılması ihtiyacı duyuldu. Halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve mevcut klasik eğitim kurumlarının bu ihtiyacı karşılayamayacağı düşüncesi öne çıktı. 1890-1891 yılına ait Manastır Vilayet Salnamesi'nde Serfice Kazası için “*umûr-ı maârifin matlûb dereceye isâl edilemediğini henüz usûl-ı cedide üzere bir mekteb bulunmasını göstermekte olduğundan böyle oraca da bu bâbda emsale imtisal için artık diriğ-i himmet edilmez*” denilmiştir¹¹⁹. Serfice Sancağı ve sancağa bağlı kazalarda açılan rüştiye okulları hakkında bilgiler aşağıda verilmiştir.

2.1.1.1.SERFİCE RÜŞTİYESİ

Merkez kazada bulunan rüştiye 1876 yılında tamamlandı. Aynı yıl içerisinde okulun Muallim-i Evvelliğine 600 kuruş maaşla Ustrumca Rüştiyesi sabık Muallim-i Evveli Mustafa Efendi atandı. Ayrıca okula 80 kuruş maaşla bir bevvab bulunması kararı alındı¹²⁰. 31 Mayıs 1877 tarihli belgeye göre okulun ihtiyacı olan harita, kitap ve risaleler okula gönderildi¹²¹.

1884 yılında rüştiyede Muallim-i Evvel olarak Tekirdağlı Ahmet Efendi görev yapmaktadır. Ahmet Efendi Darulmuallimin mezunu olduğundan dolayı maaşı 700 kuruşa çıkarıldı ve okula bir de muallim-i salis atanması kararı alındı¹²². Fakat 15 Nisan 1885 tarihli bir belgeye göre mali yetersizlik nedeniyle muallim-i salis atanmamıştır. Bununla birlikte okula 300 kuruş maaşla bir muallim-i sani ve 100 kuruş maaşla yazı muallimi istihdam edilmesi hususunda Maarif Müdürlüğü'ne yetki verildiği görülmektedir¹²³. Maarif Müdürlüğü'nün bütün çabalarına rağmen 300 kuruş maaşla bir muallim-i sani istihdam edilemediği anlaşılmaktadır. Nitekim Müdürlük, Nezarete 23 Şubat 1888 tarihli bir yazı göndererek merkezden bir öğretmen bulunarak görevlendirilmesi talebini ilettili¹²⁴. Nihayet Serfice Maarif Müdürlüğü, yaptığı bir imtihan neticesinde başarılı olan Ragıp Efendi'yi Muallim-i Sani olarak göreve

¹¹⁹ *Manastır Vilayet Salnamesi, H. 1308, s.110, 177, 205-206; Mithat Aydın, “II. Abdülhamid Döneminde Manastır Vilayetinde Rüştiye Okullarının Gelişimi”, International Journal of History, Volume:6, Issue:5, September 2014, s. 61.*

¹²⁰ BOA., MF.MKT., 45/79.

¹²¹ BOA., MF.MKT., 49/65.

¹²² BOA., MF.MKT., 83/44.

¹²³ BOA., MF.MKT., 89/57.

¹²⁴ BOA., MF.MKT., 98/68.

başlattı¹²⁵. Okuldaki hoca değişimi sonraki yıllarda da devam etti. Ohri Muallim-i Evveli Haşim Efendi 21 Mayıs 1890 tarihinde Serfice Rüştüyesi Muallim-i Evvelliğine atandı¹²⁶. Yine 16 Ekim 1893 tarihinde Akika Rüştüyesi Muallim-i Evveli İsmail Efendi Serfice Rüştüyesi'ne Muallim-i Evvel olarak atandı¹²⁷. İsmail Efendi'nin ölümü üzerine yerine 25 Mayıs 1895 tarihinde okula Muallim-i Sani Mahmud Efendi başladı¹²⁸. H. 1316 (1898) Maarif Salnamesine göre okulun Muallim-i Evveli Mahmud Efendi, Muallim-i Sanisi Ahmet Ragıp Efendi ve Hat Muallimi Cemal Efendi'dir. Okulun bir hademesi bulunmaktadır¹²⁹.

Okulun, 4 Şubat 1895 tarihli bir belgeye göre derslerde kullanılmak üzere yeni harita istediği görüldü. Bunun üzerine istenilen haritalardan mevcut olanları gönderildi. Ancak istenilen Amerika ve Avusturalya haritaları mevcut bulunmadığından okula gönderilmemiştir¹³⁰.

H.1308 (M.1890) Manastır Vilayet Salnamesi'ne göre okulun talebe sayısı 30'dur¹³¹. H.1316 (M.1898) Maarif Salnamesi'ne okulun 64 talebesi bulunmaktadır¹³². Talebe sayısındaki bu artış kazadaki yerel halkın rüştüye düzeyinde eğitime verdiği önemi göstermektedir.

Serfice Rüştüyesi'nin 7 Mart 1895 tarihinde ilga edildiğine dair bir belge bulunmaktadır. Bu durum sancakta bir idadinin açılmış olmasıyla bağlantılı olmalıdır¹³³.

2.1.1.2.BİHLİŞTE RÜŞTİYESİ

Bihlişte, Serfice Sancağı'nın Görice kazasında yer almaktadır. Buradaki rüştüye, II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk yıllarında açılan rüştüyelerdendir. Bihlişte Rüştüyesi, 10.400 kuruş masrafla 1881/1882 yılında açılmıştır. Rüştüye'nin açılmasından on iki yıl

¹²⁵ BOA., *MF.MKT.*, 99/91.

¹²⁶ BOA., *MF.MKT.*, 121/41. 23 Mayıs 1891 tarihli bir belgeye göre Muallim-i Evvel olarak okulda görev yapmakta olan Haşim Efendi, Seyyah Mehmet Nuri tarafından şikâyet edildi. Şikâyetinde Haşim Efendi'nin tedaris usulünü bilmediğini iddia ettiğinden dolayı Haşim Efendi hakkında bir tahkikat yapılmıştır. Bknz: BOA., *MF.MKT.*, 128/63.

¹²⁷ BOA., *MF.MKT.*, 184/158.

¹²⁸ BOA., *MF.MKT.*, 262/18.

¹²⁹ *Manastır Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 106.*

¹³⁰ BOA., *MF.MKT.*, 264/2.

¹³¹ *Manastır Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 106.*

¹³² *Maarif Salnamesi H.1316, s. 1186-1187. H.1317 ve H.1318 tarihli Maarif Salnamesi'nde de aynı bilgiler yer almaktadır. Bknz. (Maarif Salnamesi H.1317, s. 1388-1389, Maarif Salnamesi H.1318, s. 1560-1561.)*

¹³³ BOA., *MF.MKT.*, 268/35.

sonra öğrenci sayısının 5-6'ya düşmesi nedeniyle okul kapatılmıştır. Okulun bu tarihlerde iptidai olarak kullanılmasına karar verilmiştir (11 Mart 1893). Öğrenci sayısının düşüşü, okulun Muallim-i Evvelinin “*adem-i iktidarsızlığı*”ndan kaynaklanmıştır. Hatta Manastır Maarif Müdürlüğü, daha önce bu durumu Maarif Nezareti'ne iletmış ve okula “*muktedir*” bir hocanın gönderilmesini istemiştir. Maarif Nezareti ise, okulun iptidaiye dönüştürülmesi kararını almıştır. Yine kazada rüştiye açılmasına ihtiyaç duyulursa söz konusu durumda gereğinin yapılacağı Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir¹³⁴.

Bihlişte Rüştiyesinin yeniden eğitim öğretime ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte Pirlepe Rüştiyesi eski Muallim-i Evveli Cafer Efendi'nin buraya atanması, okulun tekrar 1895 yılında rüştiye olarak eğitime başladığını göstermektedir. 1893 yılında iptidaiye dönüştürülen Bihlişte Rüştiyesinin yeniden açılması yukarıdan anlaşılacağı üzere iki yıllık bir zaman zarfında gerçekleşmiştir.

Maarif salnamelerinden anlaşıldığına göre okulda 1898/1899-1901/1902 yılları arasında sadece Muallim-i Evvel görev yapmıştır. 1903/1904 yılında Hüsn-i Hat öğretmenininin tayin edilmesiyle okulun öğretmen sayısı ikiye çıkmıştır¹³⁵.

Okulun öğrenci sayısı ise; 1901/1902 yılında 19 talebe, 1903/1904 yılında 20 talebe olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Bihlişte rüştiyesinin öğretmen ve öğrenci sayısından anlaşıldığı üzere kazadaki en küçük rüştiyelerden biri olduğu açıktır¹³⁶.

2.1.1.3.TOPÇULAR RÜŞTİYESİ

Topçular Rüştiyesi, Kozana Kazası'na tabi Çarşamba Nahiyesi'ne bağlı Topçular Köyü'nde yer almaktadır¹³⁷.

Okulun açılış tarihi bilinmemekle birlikte, 10 Eylül 1896 tarihli bir belgeye göre okulun 25 talebesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta aynı belgede Topçular Köyü'nün kaza merkezinde yer almadığından ve köy halkının da eğitim öğretime ilgilerinin bulunmadığından bahisle rüştiyenin kaza merkezinde yer alan başka bir köye

¹³⁴ Aydın, *aynı eser*, s.61.

¹³⁵ *Aynı yer*.

¹³⁶ *Aynı yer*.

¹³⁷ BOA., *MF.MKT.*, 332/65.

taşınması Maarif Nezareti'ne bir yazı ile bildirildi¹³⁸. 19 Şubat 1900 tarihli belgeye göre okulun Topçular Köyü'nden taşınmadığı ve aynı isimle eğitim öğretime devam ettiği görülmektedir. Fakat okulda kadrolu bir muallim-i evvel bulunmadığı ve Hüseyin Efendi adında bir vekil öğretmen tarafından derslere devam edildiği bilgisi yer almaktadır¹³⁹. Okula 14 Şubat 1889 tarihinde yazı muallimi atanması ile ilgili bir talepte bulunulduğu görülmektedir¹⁴⁰. Okulda Muallim-i Evvel Salih Efendi'nin görev yaptığı ve hava şartlarına uyum sağlayamadığından dolayı Kayalar Rüştüyesi Muallim-i Evveli Ahmet Hilmi Efendi ile becayiş yaptıkları anlaşılmıştır¹⁴¹.

Okula 4 Şubat 1895 tarihinde yeni harita gönderilmesi talebinde bulunuldu. 23 Mayıs 1895 tarihindeki belgeye göre talebe verilen cevapta, mevcut bulunan haritaların gönderildiği, ancak Amerika ve Avusturalya haritalarının mevcut olmadığı bildirilmiştir¹⁴².

2.1.1.4. ALASONYA RÜŞTİYESİ

Alasonya'da bir rüştiyenin açılması 1890'ların ilk yıllarında düşünüldüğünde en önemli sorun, okulun inşası ve masraflarının nereden karşılanacağı olmuştur. İhtiyaç duyulan paranın temini için başlangıçta Alasonya'daki iptidainin 20-25 bin kuruş civarındaki arazi gelirinden rüştiye için de hisse ayrılması düşünülmüştür. Ancak bu gelirin iptidai okulunun ihtiyaçlarını karşılayamayacağı düşünüldüğünden Manastır Valiliği gerekli olan miktarın maarif hissesinden karşılanması için Maarif Nezareti'ne başvurmuştur¹⁴³. Fakat valiliğin başvurusu kabul edilmemiştir. Bu nedenle rüştiyenin açılması gecikmiştir. Bu gecikmenin beş yıl olduğu 1899 yılı yazışmalarından anlaşılmaktadır. Alasonya'dan İstanbul'a çekilen H. 18 Mart 1315 (M. 30 Mart 1899) tarihli telgrafta Alasonya Rüştüyesi binasının bölge halkının yardımıyla 1898 yılında tamamlandığı bildirilmiştir. Fakat okulun açılması için gerekli olan öğretmenlerin tayini işi, H. 13 Temmuz 1314 (M. 25 Temmuz 1898) tarihinde yapılan başvurudan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşmiştir. Manastır Valiliği'nin tahriratından anlaşıldığı kadarıyla

¹³⁸ Aynı yer.

¹³⁹ BOA., *MF.MKT.*, 498/45.

¹⁴⁰ BOA., *MF.MKT.*, 106/58.

¹⁴¹ BOA., *MF.MKT.*, 125/106.

¹⁴² BOA., *MF.MKT.*, 264/2.

¹⁴³ Aydın, *aynı eser*, s. 69. Aslında Alasonya'da bir rüştiye açılması fikri 1887 yılında gündeme gelmiştir. Bu iş için Alasonya'da bulunan ahaliden tarlalarından hasıl olan otların bir senelik su bedeli olarak 50 liranın cebren alınması yoluna gidilmiştir. Fakat mahalli Maarif Müdürlüğü yapılan tasarrufu uygun bulmayarak bu teşebbüsü sonlandırmıştır. Bknz: (BOA., *DH.MKT.*, 1490/103, R. 18 Şubat 1303.)

Alasonya Rüştiyesi'nin bir an evvel açılmasının özel bir gerekçesi dahi vardı: “*Alasonya kazasının hududa karib ve mevki'en ehemmiyetli olmakla beraber Teselya kal 'asının tahliyesi cihetiyle birçok efrâd-ı Müslime oralardan Alasonya'ya hicret etmiş idiğine mebni gerek yerli ve gerek muhâcir olan etfâl-i müslimenin ta'lim ve terbiyeleri zımında anifü'l-'arz mekteb-i rüşdiyenin küşâdı elzem bulunmuş olmağla...*”. Okula olan bu gereksinim nedeniyle Maarif Nezareti, Manastır Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği H. 9 Muharrem 1317 (M. 20 Mayıs 1899) tarihli yazıyla okula Muallim-i Evveli atayarak okulun açılmasını sağladı. Ayrıca Maarif Müdürlüğü tarafından, okulun hat öğretmeni ve bevvabının yerel yöneticiler tarafından seçilerek görevlendirilmesinin onayı da verildi. Okula Muallim-i Evvel olarak 550 kuruş maaşla Siroz İdadi Mektebi eski öğretmenlerinden Darulmuallimin mezunu Mehmed Nazif Efendi atandı. Ayrıca, okula tahsis edilecek senelik Maarif Mütferrika miktarı da 400 kuruş olarak belirlenmiştir¹⁴⁴.

H. 1319 (M.1901) Maarif Salnamesi'ne göre okulun 1897-1900 yılları arasında 17 öğrencisi bulunmaktadır. H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre okulun Muallim evveli Mehmet Nazif Efendi, Hüsn-i Hat Muallimi Hamdi Efendi'dir. Okulun 31 talebesi, bir hademesi bulunmaktadır¹⁴⁵.

1906-1907 yılında rüştiyenin öğrenci sayısının 40'ın üzerinde olması sebebiyle Alasonya Kaymakamlığı, eğitimin yalnız bir öğretmenle yapılmasının mümkün olmadığını belirterek okula Muallim-i Sani görevlendirilmesini talep etti. Talebi uygun gören Maarif Nezareti, 150 kuruş maaşla bir Muallim-i Sani görevlendirilmesine izin verdi. Manastır Maarif Müdürlüğü, bu tür talepleri nezarete iletirken zaman zaman gayrimüslim okullarla karşılaştırma yapma yoluna gitmiştir. Örneğin yukarıdaki talebin kabulüne istinaden 1907 yılında Alasonyalı Derviş Efendi'nin Muallim-i Saniliğe atanması için izin istenirken, gayrimüslim okullarda benzer durumda beş-altı öğretmenin istihdam edildiğine dikkat çekilmiştir. Bu karşılaştırma, gayrimüslim ve yabancı okulların, modernleşme çabasındaki bulunan bu okullar üzerindeki etkisini ve yarattığı rekabet alanını ortaya koyması açısından oldukça önemli olmuştur¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Aydın, *aynı eser*, s. 70.

¹⁴⁵ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 665-666.

¹⁴⁶ Aydın, *aynı eser*, s. 70

2.1.1.5. KAYALAR RÜŞTİYESİ

Kayalar Rüştîyesi, ilk olarak halktan toplanan yardım ile vücuda getirilmiş ve 18 Kasım 1888 tarihindeki bir belgeye göre eğitim ve öğretime başlamıştır¹⁴⁷. Okulun açılış tarihi bilinmemekle birlikte belgelerden okulun 1880'li yıllarda açılmış olabileceği düşünülmektedir.

Kayalar Rüştîyesi'ne 31 Mayıs 1886 tarihinde Merzifon Rüştîyesi Muallim-i Evveli Mehmet Arif Efendi'nin atandı¹⁴⁸. Okulun muallim-i evvel dışında bir de rika muallimi istihdam ettiği anlaşılmaktadır. Bu görevi 24 Ekim 1888 tarihine kadar Tevfik Efendi'nin yürüttüğü, bu tarihten sonra rika muallimi olarak Osman Ziya Efendi'nin atandığı anlaşılmaktadır¹⁴⁹. 28 Aralık 1890 tarihli bir belgeye göre okulda görev yapmakta olan Ahmet Hilmi Efendi, Topçular Rüştîyesi Muallim-i Evveli Salih Efendi'nin hava şartlarına uyum sağlayamadığı gerekçe gösterilerek, karşılıklı olarak becayiş yapıldığı görülmektedir¹⁵⁰. Okula 13 Eylül 1888 tarihli bir belgeye göre derslerde kullanılmak üzere haritalar gönderilmiştir¹⁵¹.

H.1316 (M.1898) yılı Maarif Salnamesi'ne göre Muallim-i Evvel Mustafa Efendi, Hat Muallimi Hasan Efendi'dir. Okulun 46 talebesi, 1 hademesi bulunmaktadır¹⁵². H.1321 (M.1903) yılı Maarif Salnamesi'ne göre okulun Muallim Evvel Vekili Şahin Efendi, Hüsn-i Hat Vekili Ali Halis Efendi'dir. Okulun talebe sayısı bu tarihte 34'dür¹⁵³.

2.1.1.6. NASLIÇ RÜŞTİYESİ

H.1316 (M.1898) Maarif Salnamesi'ne göre okulun Muallim-i Evveli Ahmet Efendi, Hat Muallimi Hüseyin Efendi'dir. Okulun 24 talebesi, 1 hademesi

¹⁴⁷ BOA., *MF.MKT.*, 103/142.

¹⁴⁸ BOA., *MF.MKT.*, 91/52.

¹⁴⁹ BOA., *MF.MKT.*, 103/98.

¹⁵⁰ BOA., *MF.MKT.*, 125/106.

¹⁵¹ BOA., *MF.MKT.*, 103/77.

¹⁵² *Maarif Salnamesi H.1316*, s. 1186-1187. H.1317 ve H.1318 tarihli Maarif Salnamesi'nde de aynı bilgiler yer almaktadır. Bknz. (*Maarif Salnamesi H.1317*, s. 1388-1389, *Maarif Salnamesi H.1318*, s. 1560-1561.)

¹⁵³ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 665-666.

bulunmaktadır¹⁵⁴. H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre okulun Türkçe, Arapça, Farsça ve Dini Bilgiler Muallimi Muharrem Efendi, Matematik Muallimi Hüseyin Kemal Efendi, Hat Muallimi Hüseyin Efendi'dir. Okulun bu tarihte mevcut öğrenci sayısı 30'dur¹⁵⁵.

2.1.1.7. KOLONYA RÜŞTİYESİ

H. 1316 (M.1898) Maarif Salnamesi'ne göre rüştiyenin Muallim-i Evveli Salih Efendi, Hat Muallimi Ruşen Efendi'dir. Okulun 19 talebesi, 1 hademesi bulunmaktadır¹⁵⁶. H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre Muallim-i Evvel Salih Efendi görevine devam ederken, Hüsn-i Hat vekilliğine Serya Efendi atanmıştır. Okulun bu tarihte öğrenci sayısı 18'dir¹⁵⁷.

2.1.1.8. SERFİCE İNAS RÜŞTİYESİ

Serfice İnas Rüştiyesi, 28 Ekim 1901 tarihinde resmen açıldı¹⁵⁸. H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre okulun Muallime-i Evveli Kevser Hanım'dır. 28 Şubat 1903 tarihinde Kevser Hanım Beşiktaş İnas Rüştiyesi'ne atandı. Bunun üzerine okula vekâleten Muallime-i Salis Cevriye Hanım atandı¹⁵⁹. Okulun öğrenci sayısı 100'dür. Okulun 1 adet hademesi bulunmaktadır¹⁶⁰.

2.1.1.9. ALASONYA İNAS RÜŞTİYESİ

H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi'ne göre okulun Muallime-i Evveli Şakiriye Hanım, Muallime-i Sanisi Hüsniye Hanım'dır. Okulun öğrenci sayısı 76'dır. Okulun 1 adet hademesi bulunmaktadır¹⁶¹.

¹⁵⁴ *Maarif Salnamesi H.1316*, s. 1186-1187. H.1317 ve H.1318 tarihli Maarif Salnamesi'nde de aynı bilgiler yer almaktadır. Bknz. (*Maarif Salnamesi H.1317*, s. 1388-1389, *Maarif Salnamesi H.1318*, s. 1560-1561.)

¹⁵⁵ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 665-666.

¹⁵⁶ *Maarif Salnamesi H.1316*, s. 1186-1187. H.1317 ve H.1318 tarihli Maarif Salnamesi'nde de aynı bilgiler yer almaktadır. Bknz. (*Maarif Salnamesi H.1317*, s. 1388-1389, *Maarif Salnamesi H.1318*, s. 1560-1561.)

¹⁵⁷ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 665-666.

¹⁵⁸ BOA., *MF.MKT.*, 582/42.

¹⁵⁹ BOA., *MF.MKT.*, 691/1.

¹⁶⁰ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 665-666.

¹⁶¹ *Aynı yer.*

2.2. İDADİLER

Sözlükte “bir şeyi hazırlamaya mahsus yer”¹⁶² anlamına gelen idadi terimi, Tanzimat Dönemi’nin ilk yıllarında batı tarzında açılan okullar ve Harp Okulu ile Askeri Tıbbiyeye gitmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlamak için açılan hazırlık sınıflarına denilmekteydi¹⁶³. Daha sonra ortaöğretimin bir kademesi olarak açılan okullara idadi denilmeye başlanmıştır.

İdadiler bir ortaöğretim kurumunun adı olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile ortaya çıktı¹⁶⁴. Bu eğitim kurumları, yaşları 10-15 arası iptidai mektebi mezunlarıyla yaşları 13-18 arasında bulunan rüştiye mektebi mezunlarını kabul ediyorlardı¹⁶⁵. 1.000 haneden fazla ve bulunduğu muhitin önemine göre her kasabada idadilerin açılması düşünülmekteydi. İdadilerin yapım, onarım, öğretmen maaşları vs. gibi tüm giderlerinin maarif idaresi sandıklarından karşılanması sağlanacaktı. Her idadinin muavinle beraber altı öğretmenin bulunması kararlaştırıldı. Okulda farklı milletlerden vatandaşların kaynaştırılıp aynı çatı altında eğitim alması ve böylece tebaanın “Osmanlı Milleti” paydası altında buluşturulması amaçlanıyordu¹⁶⁶. Eğitimde kalkınmanın Avrupalılaşıma ile mümkün olacağı düşünülmekteydi. Yine Berlin Kongresi’nin, Ermeni nüfusunun da yaşadığı Doğu Anadolu için idari reformlar yapılmasına ilişkin kararının 61. maddesi de eğitim reformu konusunda zorlayıcı dış faktörlerden biri oldu¹⁶⁷. Açılacak olan idadilerden mezun olacaklar hükümet dairelerine memur olabilecek, ordu ve donanma okullarına hazırlanabilecek Yüksek tahsil yapmak isteyenlerin de bu okullardan seçilmesi amaçlanmıştır.

İdadilere büyük önem verilmiş olup, binalarının mimari tarzı üzerinde titizlikle durulmuştur. İdadi binalarının milli mimariye uygun yapılması arzu edilmiştir. Ancak binaların planlarını yapacak kabiliyetli mimarların imparatorlukta azlığı ve Osmanlı mimarisinin de milli olmaktan çok uzak olduğu düşüncesiyle bundan vazgeçilmiştir¹⁶⁸.

¹⁶² İbrahim Caner Türk, “Türkiye’de Orta Tahsil” Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ulus Devlet Türkiye’ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s.351.

¹⁶³ Akyüz, *aynı eser*, s.166.

¹⁶⁴ Sarıçelik, *aynı eser*, s.135.

¹⁶⁵ Hacı Salman, “İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi”(Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005),s. 15.

¹⁶⁶ Kodaman, *aynı eser*, s. 115.

¹⁶⁷ Somel, *aynı eser*, s.155.

¹⁶⁸ Kodaman, *aynı eser*, s.120.

Bu yüzden idadilerin mimarisi Fransa'daki okullara benzemektedir¹⁶⁹. Fransız stili bu mimari taşrada yaşayan halk için dikkat çekici olmuştur.¹⁷⁰

İdadilerin eğitim-öğretim süresi 3 yıl olacak ve şu dersler okutulacaktı: *Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa, Mebadi-i İlmi Servet-i Milel, Hesab ve Defter Tutmak Usulü, Fransızca, Coğrafya, Hendese ve İlm-i Mesaha, Kavanın-i Osmaniye, Tarih-i Umumi, Hikmet-i Tabiiye, Mantık, İlm-i Mevalid, Kimya, Cebir, Resim*¹⁷¹. Bu programda din dersleri gözükmemektedir ve eğitim dili belli değildir. Ancak bunun Türkçe olduğu anlaşılmaktadır¹⁷².

Nizamnamede kabul edilen idadi mekteplerin ilki Darülmâarif'in idadiye çevrilmesi ile 1873'te açıldı. Vilayetlerde ise ilk idadi Yanya Vilayeti'ne bağlı Yenişehir'de 1875'te eğitim-öğretim faaliyetlerine başladı¹⁷³. İdadilerin açılmasının önemi anlaşılmış, ancak hemen açma yoluna gidilmemişti. Çünkü idadilerin gerek daimi giderleri gerekse inşa ve tesis masrafları olduğundan çok miktarda paraya ihtiyaç duyuluyordu. Fakat Sadrazam Sait Paşa, çare olarak önceleri ilköğretim için kabul olunan öşrün öşrü nispetindeki vergiyi kaldırmış, bunun yerine H.1300 mali yılından itibaren aşarın (1/7) ve bunun (1/4) kadar miktar alınıp ve ayrıca müsakkafat vergisinde %6'nında maarife ayrılmasını temin etmişti. Bu şekilde sağlam bir mali kaynaktan idadilerin masrafları karşılanmış oldu¹⁷⁴. Neticede bu vergiler sayesinde 1884'te Bursa, Yanya, Edirne, Çanakkale idadileri açıldı ve eğitim-öğretime başlandı. 1885'te ise aralarında Serfice'nin de bulunduğu İzmir, Trabzon, Rodos, Konya, Elazığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Gümölcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idadi okulu açılmasına karar verildi¹⁷⁵.

Said Paşa tarafından vilayetlerde idadi açılması teşebbüsleri muhalefete neden oldu. R. 16 Mart 1304 (M. 28 Mart 1888) toplanan Maarif Komisyonu tarafından

¹⁶⁹ Fortna, *aynı eser*, s. 175.

¹⁷⁰ Somel, *aynı eser*, s. 157.

¹⁷¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.136.

¹⁷² Akyüz, *aynı eser*, s.166.

¹⁷³ Sarıçelik, *aynı eser*, s.136.

¹⁷⁴ Salman, *aynı eser*, s. 27. Eğitim Fonu oluşturma fikrinin kimin olduğunun bilinmediği ve Said Paşa'nın rakibi Mehmet Kamil Paşa'nın sorumluluk üstlendiğine dair görüş için bkz.(Fortna, *aynı eser*, s. 153.)

¹⁷⁵ Derya Demirel, *Osmanlı Devleti'nde Sultaniler ve İdadiler*(Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 88-89.

“...mekâtib-i iptidâîyenin ihtiyaç nisbetinde teksir ve tanziminden evvel, mektebi idâdîyenin her vilâyet ve livâ merkezinde tesisine devam olunmasın fâidesiz” görüldüğünden bundan sonra yapılacak idadilerin durdurulması kararı alınmıştır. Maarif Komisyonu’nda alınan diğer kararda ise üç yıl olan idadi tahsili dört yıla çıkarıldı. Komisyon idadilerin dört yıla çıkışını ve görevini şöyle ifade etmiştir: “*Mekâtib-i idâdiyede tahsil olunacak ulûm ve fûnûn müddet-i tahsilin dört sene olmasını iktiza ettiğinden ol veçhile tehdit ve milel-i gayr-i müslime etfâlinin Usân-ı Osmanî kavâidini tahsil etmelerine mahsûs olarak iki senelik bir ihtiyat sınıfı tayin edildi, idâdi mektepleri, talebeye Darülfünûn "şubelerinden" her hangi şubeye girmek ister ise, orası için hazırlayacağından hidemât-ı mülkiyede istihdâm edilmek veya tabib ve hâkim ve mühendis ve asker olmak üzere tabakat-ı âliyyede arzû-yı ihtisas için ne mertebe makamâtını ulûma lüzum var ise o miktar tecavüz edilmeyib cedvel (ders programı) bu esas bina kılındı*” denilerek idadiler sultani seviyesine çıkarıldı¹⁷⁶.

8 Ocak 1890 tarihinde Münif Paşa, başkentin hisse fonlarından birini kendine tahsis etmesinden dolayı “Hazine’nin mevcut durumunu” suçlamıştı. Bunun sonunda henüz idadi bulunmayan kasabalarda rüştiyelerin kapatılması ve bu kaynakların idadilere aktarılması uygun görülmüştü¹⁷⁷. 1892’de yayınlanan resmi bir tebliğde, taşra idadileri beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı¹⁷⁸. Vilayet merkezlerinde idadilerin eğitim-öğretim süreleri rüştiyeyi de kapsayacak şekilde yedi yıla, livalarda bulunanlar ise beş yıla çıkarılmaktaydı¹⁷⁹.

Taşrada bulunan idadiler gündüz eğitim-öğretim görmekteydi. Taşrada açılan ilk idadi Yanya Vilayetinde Yenişehir (Larissa) kazasında 1873’de açıldı¹⁸⁰. Maarif vergisi vermekte olan çocuklar okumak isteseler dahi kalacak yerleri olmadığından bu okullardan faydalanamamaktaydı. Bu nedenle vilayet merkezlerindeki idadiler leyli yani yatılı hale gelmişlerdi. Öğrencilerden farklı ücretler alınması, haksızlık yapılmaması ve bu konuda bir irade bulunmaması nedeniyle 18 Ağustos 1892 tarihinde Maarif Meclisi toplanarak vilayet merkezlerindeki bütün idadiler leyliye çevrilecek, leyli idadiler 50, 75, 100 ve 150 olmak üzere dört derece olacaktı. Bu okullara gitmek isteyenlerden yıllık 12 Osmanlı altını ücret alınacaktı. Leyli talebe miktarının yarısı kadar fakir öğrencinin

¹⁷⁶ Kodaman, *aynı eser*, s.120-121.

¹⁷⁷ Fortna, *aynı eser*, s. 156.

¹⁷⁸ Salman, *aynı eser*, s. 28.

¹⁷⁹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.136.

¹⁸⁰ Somel, *aynı eser*, s.158.

ücretsiz okula kabul edilmesi uygun görüldü¹⁸¹. Bu fakir öğrenciler seçilirken terbiyeli ve çalışkan olmalarına dikkat edilirdi. Öğrenciler ilk önce maddi yetersizliklerine dair bir dilekçe vermek zorundaydı. Bu dilekçe bağlı bulunan oda heyeti, mahalle meclisi veya belediye meclisi tarafından tasdik edilirdi. Öğrenciler bu dilekçeyi Maarif İdaresi'ne göndermekle yükümlüydü. İdadilerde leyli ve nehari grupları arasında geçiş yapılabilmekteydi¹⁸².

Vilayet merkezlerinde 1895 yılında 18 leyli idadi, livalarda 35 nehari idadi mektebi bulunmaktaydı. Taşrada idadilerin açılması vilayet maarif meclislerinin kurulması ve yerel mali kaynakların etkisiyle 1885'den sonra gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid Dönemi boyunca idadilerin sayısı artmaya devam etti. Padişah bu okulları kendi iktidarını güçlendirecek için bir araç olarak görüyordu. Ona göre İdadilerin ülke geneline yayılması Osmanlılık siyasi düşüncesinin bir gereği olarak gerçekleşti. Bu düşünceye göre Müslüman ve gayrimüslim çocuklar aynı çatı altında eğitim alacaklar, böylece farklı ırk ve dinlerden gelen gençler birbirleriyle kaynaşarak "Osmanlı Milleti"nin temelini oluşturacaklardı¹⁸³. 1907-1908 yıllarında memlekette resmi idadilerin sayısının 88'e çıktığı görülmektedir¹⁸⁴.

II. Abdülhamid Dönemi'nde, Münif Paşa'nın nazırlığı zamanında İstanbul'da Babıali Caddesinde kira ile tutulmuş bir konakta idadi seviyesinde bir kız okulunun, 13 Mart 1880 yılında açıldığı görülmektedir. Türkçe ve genel kültür derslerinin yanında Fransızca, İngilizce ve Almanca okutulmuş ve de musiki, el ve isleri dersleri gösterilmiştir. Ancak okul gerekli ilgiyi görememiş ve kapatılmıştır. 1908 inkılâbından sonra özellikle Batı'daki kız okullarına benzer okullar açılmaya başlanmıştır. İşte bu tarihte İstanbul'da bir kız okulu açılmıştır. Maarif Nezareti, kız muallim mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla Vilayet Kız Rüştüye mezunlarını İstanbul'a getirtti. İşte bu sebeple çıkan Kız İdadisi üç rüştiye ve üç idadiye sınıfı olmak üzere tekrar gündüzlü olarak açılmıştı. İdadi sınıflarının dersleri; Türkçe, Riyaziye, Tabiiye, Tarih, Cografya, Mevalid, Nebatat, Hayvanat, Resim ve Fransızca idi. 1913-1914 yılında bu idadi sultanıyeye çevrildi ve yatılı hale getirildi¹⁸⁵.

¹⁸¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.137.

¹⁸² Demirel, *aynı eser*, s.109-110.

¹⁸³ Cemil Öztürk, "İdadi", İslam Ansiklopedisi, C.21, s. 465.

¹⁸⁴ Sarıçelik, *aynı eser*, s.138.

¹⁸⁵ Salman, *aynı eser*, s. 31-32-33.

Askerî amaçlı ilk idadi, 1845'te İstanbul'da açılan Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye'dir. Bu okul, 1872'de Kuleli Kışlası'na taşınınca Kuleli Askerî İdadisi olarak anılmıştır. Yine 1845'te Bursa'da bir askerî idadi kurulmuş ve sonradan bu okul "Işıklar Askeri İdadisi" olarak anılmıştır¹⁸⁶.

II. Abdülhamid Dönemi'nde idadilerin ders programları ele alındı. 1892 yılında beş ve yedi yıllık yeni programları hazırlamakla görevli bir komisyon kuruldu. Komisyon, idadi derslerini ilk beş yıl "sınıf-i adiyе" ve son iki yıl için "sınıf-ı aliye" olarak iki kısım kabul etti. Vilayet merkezlerindeki leyli idadiler iki kısmı da kapsarken, liva idadileri yalnız sınıf-ı adiyeden oluşmakta ve yüksek tahsil yapmak isteyenler bu dersleri almak zorunda olacaktı. Komisyon, 13 Haziran 1892'de yeni ders programlarını kabul etti. Gene mesleki derslerin yokluğu gerekçesiyle 1901'de program yeniden düzenlendi. Program süresi bir yıl artırıldı, ancak istenilen fayda sağlanamadığı için 1906'da tekrar eski haline döndürüldü¹⁸⁷. Yeni program ile idadilerde; Mantık, İlm-i Mevâlid, İlm-i Servet, Hikmet-i Tabiiyye ve Kimya dersleri programdan çıkarılarak yerlerine, Arapça, Farsça, Almanca, Jimnastik, Müsellesat (Trigonometri) dersleri konuldu. İdadilere, mezunların ülkenin her yerinde çalışmalarını sağlaması için Arapça ve Farsça dersleri eklendi. Almanya ile olan ikili ilişkilerin gelişmesi için Almanca dersi de müfredata eklendi. Jimnastik dersi ise dönem insanının fiziksel gelişimine verilen önemin etkisi ile müfredata girmiştir.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra idadiler sultanilere çevrildi. Maarif Nezareti'nin aldığı kararlar doğrultusunda idadilerin ders, kadrolar ve teşkilatında değişiklikler meydana geldi¹⁸⁸. 1913'te sultanilerin süreleri iptidaileri kapsayacak şekilde 12 yıla çıkarıldı ve yedi yıllık idadiler sultanilere dönüştürüldü. Livalarda bulunan beş yıllık idadiler ise iptidailerin altı yıla çıkarılması ile bunların üzerinde üç yıllık okullar şeklini aldı. Birinci yıl ortak temel dersleri gören öğrenciler ikinci yıldan itibaren ziraat, sanat, ticaret gibi meslek alanlarına yönlendirileceklerdi¹⁸⁹.

İdadiler, Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin bir arada okuyabileceği ve Osmanlı vatandaşı çatısı altında bir arada eğitim görülebilecek ve rüştiyelerin üstünde sultanilerin altında bir batı tarzında eğitim amacıyla açıldı. Devletin idadi mektepleri

¹⁸⁶ Demirel, *aynı eser*, s.95.

¹⁸⁷ Sarıçelik, *aynı eser*, s.139.

¹⁸⁸ Demirel, *aynı eser*, s.116.

¹⁸⁹ Sarıçelik, *aynı eser*, s.140.

leyliye çevirmesi de bu eğitim politikası ile örtüşmektedir. Devlet, padişaha bağlı dindar bir nesil yetiştirmek ve öğrencileri disiplin altına alarak gözetim altında tutmak istemişti. Öğrencilerin namaz kılmak gibi ritüellere katılmaları sağlanarak ve kitapları denetlenerek zararlı yayınlardan uzak durmalarının önleneceği düşünülmüştür¹⁹⁰. Devletin büyüyen bürokrasinin acil eğitilmiş elemana ihtiyaç duyması idadilerin kısa sürede bu ihtiyacı karşılayabileceği düşüncesini doğuruyordu. Osmanlı kültürel değerlerine bağlı ve modernist duygulara sahip yerel bir elit tabakanın oluşmasında idadilerin temel bir unsur olacağı öngörülmekteydi¹⁹¹. Bütün bu çabaların imparatorluğun geleceğini korumaya yönelik olduğu söylenilebilir. İdadilerin yaygınlaşması Osmanlı bürokrasisinin de eleştirilerine neden oldu. Selanik ve Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayetleri eski Maarif Müdürü Mustafa Bey'e göre, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilgili hükümlerine uyararak, iptidai mekteplerin mevcut müfredatlarında düzenleme yapılması gerektiği belirtildi. Öğrencilerin yüksekokullara hazırlanması düşünülerek köy ilkokullarının sayısının artırılması söylenmiştir. Yine Anadolu Vilayetleri Umum Müfettişi Müşir Şakir Paşa da sosyalizm, anarşizm v.b. faaliyetlerin Avrupa ülkelerinden geldiğini, yoksul köylü çocuklarının zengin çocuklar ile okumasının devlete karşı isyan hareketi getirebileceğini ve idadi okullarına öğrenim ücreti getirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir¹⁹².

İdadiler, muallim ve binalarının yetersiz oluşları, kültürlü, ziraat, sanat ve ticarete vakıf olan eleman yetiştirmek konusunda beklenileni verememesi gibi nedenlerle sultanilerin altında ortaöğretimin bir basamağı olarak kaldı. Sultanilere öğrenci hazırlayan kurum olan idadiler Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlıklarını korudular¹⁹³. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte bütün ortaöğretim kurumlarına "Lise" adı verildi.

¹⁹⁰ Aynı yer.

¹⁹¹ Somel, *aynı eser*, s. 160.

¹⁹² Somel, *aynı eser*, s. 156-157.

¹⁹³ Sarıçelik, *aynı eser*, s.140.

2.2.1. SERFİCE İDADİSİ

Mektebin Yapımı ve Açılışı

Serfice’de H.1300-1301 (M.1884-1885) yıllarında bir idadi binasının yaptırıldığı görülmektedir¹⁹⁴. Binanın ilk yapımında külliye olacak şekilde meydana getirildiği ve idadi binası olarak tahsis edildiği bilinmektedir¹⁹⁵. Merkeze 10 dakika mesafede bulunan, 823 m² üzerine iki katlı ve 14 odalı tavan arasına bir salon ve iki koğuş sığacak şekilde yaptırılan binaya 400.000 kuruş para harcanmıştır. Fakat idadiye yeterli öğrenci bulunamadığından dolayı binanın önce asker hastanesi, sonra redif deposu ve son olarak fırka dairesi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır¹⁹⁶. 31 Mayıs 1896 tarihli bir belgede idadinin binasının inşa olunduğu ancak henüz eğitim öğretime başlamadığı bildirilmiştir. Ahalinin idadinin açılması için yoğun isteklerinin bulunduğu ve okulun yatılı (leyli) olması halinde bir çok öğrencinin geleceğinden bahisle idadinin açılmasının bir an önce hızlandırılması istenmiştir¹⁹⁷. Yine başka bir belgede Müslüman ahali tarafından idadinin tekrar açılması için talepte bulunulduğuna değinilmektedir. Ahalinin talebi üzerine 26 Ekim 1896 tarihinde mektebin nehari olarak açılmasına izin verilmiştir¹⁹⁸. Elimizdeki bilgilerden idadi binasının resmi açılışının II. Abdülhamid’in tahta çıktığı günün 25. senesine rast geldiği ve mektebin resmen 31 Ağustos 1901 tarihinde açıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Mektebin resmi açılışından önce 1900 yılında, 22 adet penceresi için perdelik, iki soba borusu ve tahta, üç mangal ve sandalye, iki adet kanepe, beş adet sehpa ve bir adet masa idadi muallimlerine mahsus odalar ve dersaneler için istenmiş olup, eşyaların fiyatı için 1453 kuruş 10 para sarf edilmiştir²⁰⁰. Mektebin 1901 yılında açıldığında zaruri ihtiyaçları ve tamirat işleri için 8885 kuruş istendiği, bunun 6311 kuruşunun sarf olunduğu ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Bu paranın 5510 kuruşunun harcandığı ve kalan paranın maarif nezaretinin bütçesinin taşra kısmına devredildiği görülmektedir²⁰¹. Yine okul binasının bazı mahallerinin 1904 -1905 kısmının şiddetli

¹⁹⁴ BOA, MF. MKT., 337/63

¹⁹⁵ BOA, MF. MKT., 522/36.

¹⁹⁶ BOA, MF. MKT., 337/63.

¹⁹⁷ BOA, MKT. MHM., 677/28.

¹⁹⁸ BOA, MF. MKT., 337/63.

¹⁹⁹ BOA, MF. MKT., 87/97; 522/36.; 527/43.

²⁰⁰ BOA, MF. MKT., 713/34.

²⁰¹ BOA, MF. MKT., 785/48.

geçmesi ve donlar nedeniyle harap olduğu görülmektedir. Bahar döneminde alınan izinle bu kısımlar tamir ettirilmiştir²⁰². İdadi binasının yakacak miktarının Maarif Müdürlüğü'nce diğer gündüzlü idadilerin bir kısmında olduğu gibi 500 kuruş olduğu bildirilmiştir²⁰³.

Öğrenci Sayıları

Serfice İdadisi'nin öğrenci sayıları ile ilgili bilgi, Maarif Salnamesi'nde ve bunun yanında Maarif İstatistik Kalemi'nde görülmektedir. Elimizdeki bilgilerden okulun resmi açılışının 1901 yılında olduğu görülmekteyse de 1899 -1900 yılları arasında okulda 86 Müslüman talebe vardır²⁰⁴. Bu durum okulun 1890 yılından sonraki yıllarda eğitim öğretime başladığını göstermektedir. H.1317 (M.1901) yılının başında öğrenci sayısının 100 olduğu görülmektedir²⁰⁵. H.1321 (M.1905) Maarif Salnamesi'ne göre ise okulda 1900-1901 yılları arasında 111 Müslüman, 2 Gayrimüslim talebe öğrenim görmektedir²⁰⁶. 1902 yılında öğrenci sayısı 97'dir²⁰⁷. 1903 yılında öğrenci sayısı tekrar artış göstererek 111 talebe okulda öğrenim görmektedir²⁰⁸. 1905 ve 1906 yıllarında öğrenci sayısında düşüş yaşanmış ve 68 öğrenci bu yıllarda öğrenim görmüştür²⁰⁹. 1907 ve 1908 yıllarında öğrenci sayısı 67'dir²¹⁰. Mektebin ilerleyen tarihlerdeki öğrenci sayıları hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

Eğitim ve Öğretim

Okulun müdürü olarak ataması yapılan Tahir Efendi'nin 22 Haziran 1900 tarihli tezkerede bu güne ait trenle memuriyete başlaması gerektiği ifade edilmiştir²¹¹. H.1319 (M.1901) tarihli Maarif Salnamesi'nden 1899-1900 yıllarında okulda görev yapan personelin isimleri ve görevleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

²⁰² BOA, *MF. İST.*, 4/24.

²⁰³ BOA, *MF. MKT.*, 537/13. Mektebin 1902 yılında Coğrafya dersi için bir adet küre ve 2 adet harita istediği ve bir sandığa bu materyallerin konularak vapur aracılığıyla gönderildiği Bknz: BOA, *MF. MKT.*, 570/3.

²⁰⁴ *Maarif Salnamesi H.1319*, s. 888. Bknz: BOA, *MF. İST.*,2/40.

²⁰⁵ BOA, *MF. İST.*,2/74.

²⁰⁶ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 663.

²⁰⁷ BOA, *MF. İST.*,2/77.

²⁰⁸ BOA, *MF. İST.*,2/91.

²⁰⁹ BOA, *MF. İST.*,4/93.

²¹⁰ BOA, *MF. İST.*,7/35.

²¹¹ BOA, *MF. MKT.*, 522/35. 23 Ekim 1900 tarihli bir belgede Müdür Tahir Bey'in Diyarbakır'da görev yaptığı ve oradan atandığı bilgisi yer almaktadır. Tahir Efendi'nin Diyarbakır'da maaşının 1150 kuruş olduğu ve kendisinin 1100 kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır. Tahir Efendi maaşının 1190 Kuruş olması gerektiğini ifade etmiş ve verilen cevapta benzer müdürlüklere de atıf yapılarak ve Diyarbakır'daki maaşı da dikkate alınarak maaşının 1150 kuruş olmasına karar verilmiştir. Bknz: BOA, *MF. MKT.*, 542/12.

Tablo 12. Serfice İdadisi (H.1319/ M. 1901)²¹²

Adı	Görevi
Tahir Rüştü Efendi	Müdür
Tahir Rüştü Efendi	Fransızca, Farsça, Hıfzı's Sıhha, Tarih Muallimi
Osman Galip Efendi	Hesab, Hendese, Resim, Türkçe, İlm-İ Eşya Muallimi
Ahmet Fehmi Efendi	Arapça, Coğrafya, Ahlak Muallimi
Cemal Efendi	Hüsn-Ü Hat Muallimi
Ahmet Ragıp Efendi	Ulum-İ Diniye Muallimi
Bilinmiyor	Mübaşir

Tablo 12'den anlaşılacağı üzere okulda bir müdür, dört öğretmen, bir mübaşir bulunmaktadır. Okulda iki hademe görev yapmaktadır²¹³.

31 Ağustos 1900 tarihli belgede okul müdürü Tahir Efendi'nin Usul Defteri dersi verdiği bilgisi yer almaktadır²¹⁴. Ragıp Efendi'nin Akaid Muallimi olduğu ve Galip Efendi'nin Cebir dersine görevlendirildiği anlaşılmaktadır²¹⁵.

H.1321 (M.1903) tarihli Maarif Salnamesi'ne göre okulda görev yapan personelin isimleri ve görevleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir²¹⁶.

Tablo 13. Serfice İdadisi (H.1321/ M. 1903)²¹⁷

Adı	Görevi
Osman Fevzi Efendi	Müdür.
Osman Galip Efendi	Fransızca, Hesab, Türkçe ve Resim Muallimi.

²¹² *Maarif Salnamesi H.1319*, s. 888.

²¹³ *Aynı yer.* 13 Kasım 1900 tarihli belgede Serfice İdadisinin önemli bir okul olduğu ve talebesinin çokluğu nedeniyle okulun bir hademe ile idarinin mümkün olmadığı belirtilmiştir ve bu nedenle bir hademe daha alınmasının istendiği anlaşılıyor. Maarif-i Umumiye Nezareti'nden 18 Aralık 1900'da verilen cevapla emsal idadilere de atıf yapılarak okulda 2 hademe ve 1 mübaşirin çalıştırılması için bütçenin okula verilmesi kararlaştırılmıştır. Bknz: BOA, *MF. MKT.*, 541/19.

²¹⁴ BOA, *MF. MKT.*, 522/58.

²¹⁵ BOA, *MF. MKT.*, 522/58. Belgede Cemal Efendi'nin Serfice Rüştüyesi'nde hat muallimi olarak görev yaptığı, Galip Efendi'nin Darulmuallimin mezunu olduğu ve Ahmet Fehmi Efendi'nin Rüştüye'de muallim evvel olarak görev yaptığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Bknz: *Aynı yer.*

²¹⁶ *Maarif Salnamesi H.1321*, s. 663.

²¹⁷ *Aynı yer.* Serfice İdadisine sıhhiye baytarı Ekrem Efendi muallim olmak üzere istifa etmek istemiştir. Ancak 5 Nisan 1911 tarihli belgeye göre baytarların öğretmen olmaları uygun bulunmamıştır (Bknz:BOA, *BEO.*, 3879/290.901). Yine başka bir belgede Ekrem Efendi'nin idadi muallimliğine tayin olduğu ancak mecburi hizmetini tamamlamadığından dolayı öğretmenlik yapamayacağına dair ret cevabı verildiği anlaşılmaktadır (Bknz: BOA, *BEO.*, 4010/300700).

Osman Fevzi Efendi	Tarih, Hıfz-ı's Sıhha, Farsça, Hendese, İlm-i Eşya ve Usul Defteri Muallimi.
Ahmet Fahri Efendi	Arapça, Ahlak Muallimi.
Ragıp Efendi	Coğrafya ve Türkçe Muallimi.
Cemal Efendi	Hüsn-ü Hat Muallimi.

Tablo 13'de belirtildiği üzere okulda müdür ve beş muallim görev yapmaktadır. Okulda ayrıca iki hademe görevlidir. 2 Haziran 1903 tarihli bir belgeden Osman Fevzi Efendi'nin 2 Haziran 1903 tarihine kadar görev yaptığı ve yerine Manastır İdadisi Muavin Evveli Mehmet Hayrettin Efendi'nin atandığı görülmektedir²¹⁸.

Ahmet Fahri Efendi'nin 11 Eylül 1903 tarihinde Samsun Mektebi İdadisi'ne tayin edilmiştir²¹⁹. Ahmet Efendi yerine Sofya muhacirlerinden Hacı Mehmet Efendi, Coğrafya, Arapça ve Farsça muallimliklerine atanmak üzere talepte bulunmuş ve icazetname göndermiştir. 10 Eylül 1903 tarihinde Hacı Mehmet Efendi Arapça ve Farsça muallimi olarak okulda göreve atanmıştır. Coğrafya dersi için izin verilmeyen Hacı Mehmet Efendi okuldaki Arapça ve Farsça bilgisi nedeniyle ahali tarafından beğenildiği ifade edilerek dördüncü seneden altıncı seneye kadar 150 kuruş maaşla Arapça ve 130 kuruş maaşla Farsça dersleri muallimliğine 27 Aralık 1903 tarihinde asaleten ataması yapılmıştır²²⁰.

Okulun 1903 yılında Arapça, Farsça, Resim ve İlmi Eşya Muallimlikleri maaşının 580 kuruş olması gerektiği ile ilgili bilgi mevcuttur. 15 Haziran 1903 tarihinde verilen cevapta tutar ve boş kadro ile ilgili muhalif kararın bulunduğu bahisle durumun muhasebe birimine bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir²²¹.

Okulun 1904 yılında boş olan malumat-ı ziraiye, sıhhiye, cebir, hendese ve hesap derslerine Mehmet Hamdi Efendi'nin 540 kuruş maaşla atandığı görülmektedir²²². Yine aynı yıl boş olan Resim Muallimliği kadrosuna Ziraat Bankası'nda memur olarak çalışan Hasan Bey'in atanması için talepte bulunduğu ve üç parça resimin ekte sunulduğu görülmektedir. 17 Şubat 1904 tarihli belgeye göre

²¹⁸ BOA, *TFR. MKM.*, 3/230.

²¹⁹ BOA, *MF. MKT.*, 732/45.

²²⁰ BOA, *MF. MKT.*, 759/32.

²²¹ BOA, *MF. MKT.*, 723/55.

²²² BOA, *MF. MKT.*, 783/78.

icazetname ile Hasan Bey Resim Muallimliğine atanmıştır²²³. 19 Mart 1904 tarihli belgeye göre okulun Hesap, Hendese, Cebir, Ziraat, Sıhhiye dersleri muallimliklerinin bir seneden beri boş olduğundan söz edilmektedir²²⁴. 17 Nisan 1904 tarihli belgeye göre okulun ziraiye, sıhhiye derslerine Manastır İdadisi mezunu Raşit Efendi, Hendese ve Cebir derslerine Darulmuallimin Funun ve Edebiyat şubesi mezunu Yaşar Hayri Efendi ve hesap ile coğrafya derslerine vekâleten Hüsni Efendi'nin baktığı görülmektedir²²⁵.

17 Şubat 1905 tarihli belgeden Hesap ve Hendese derslerine giren muallim vekillerinin gitmeleri nedeniyle okulun eğitim öğretime başlayamadığından söz edilmektedir²²⁶.

Okulda bu tarihler arasındaki hoca sorunu göze çarpmaktadır. Elimizdeki bilgilerden 1905 yılında okulun eğitim öğretime başlamayacağından bile söz edildiği görülmektedir. Okuldaki sık hoca değişikliği ile ilgili muallimlerin de şikâyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim okuldan gönderilen muallimlerden birinin Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda;

“Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesine

Ma‘rûz-ı Çâkerleridir

Meclis-i ma‘ârifiniz me‘mûrini sık sık değiştirmek ve kendilerine müracaat edenleri teksîr etmek için bir zemin ihzâr etmek üzere kararları i‘tâ ve bu sûretle aldıkları ellîşer yüzer lira ma‘aşlarını iki üç misline iblâğ etmek sevdeâsındadırlar bir efendi daha küçük yaşından beri istikbâlini te‘mîn için senelerce çalışıp dursun da semeresini iktitâf etmek üzere iken kendi irâdesi dâhilinde olmayıp mücerred cenâbı sâni-i hakikînin bir cilve-i rabbânîsi neticesi olan hastalığının nezâretten istîzâna vakit bırakmayarak bir müddet muvakkat memleketine gittiğinden kendisine vazîfeye başlattırılmasına emr-i kat‘î vermeleriyle sabit terfî‘ ve yeniden ta‘yin için liralara verenlerin umûma karşı olan sözleri dahi birer şahittir. Yâr ve ağıyâra karşı bir

²²³ BOA, MF. MKT., 782/16. Resim Muallimi Hasan Bey'e Resim Muallimliğı maaşı olan 110 kuruş ödenmesi gerektiğı bildirilmiştir. Ancak kendisine 101 kuruş maaş ödenmiştir. (Bknz: Aynı yer.)

²²⁴ BOA, MF. MKT., 783/78. Belgelerden Yaşar Hayri Efendin işten el çektiği ve ondan kalan 690 kuruş maaşın Fransızca, Tarih, Coğrafya ve Usul defteri dersleri için aktarılması ve Manastır Mektebi İdadisi mezunu Lazariki Efendi'nin asaleten tayin edildiğı görülmektedir. (Bknz: BOA, MF. MKT., 797/27.)

²²⁵ BOA, MF. MKT., 783/78. 23 Nisan 1904 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Serfice İdadisinde coğrafya dersi muallimine 544 kuruş maaş verildiğı, Raşit Efendi ve 1. sınıftan 5. sınıfa kadar boş olan coğrafya dersine bakacak olan Hüsni Efendiye 220 kuruş maaş verildiğı görülmektedir. Bknz: Aynı yer.

²²⁶ Aynı yer.

meydan-ı ta'arruz bırakan bu hâl-i esef ve iştimallerine enzâr-ı nefretimizi çevirmekle iktifâ edelim Fi 1 Haziran Sene 321 tarihinden Fî 1 Eylül Sene 321 tarihine kadar olan nisf maaşlarımın alınması için Serfiçe'den Prizren'e tahvîl-i me'mûriyet etmiş bulunduğumdan Manastır ve Üsküp ma'ârif müdürlerine verdiğim istid'âların altıya bâliğ olması keyfiyetine ne diyelim artık hükümet-i resmîyeyi çocuk oyuncağına teşbih edelim de bu hallerine nazar-ı bî-kaydî ile bakalım hastalığı dermiyân ederek me'mûriyetimden infisâl ettirdiklerinden te'min-i idârem için tekâ'üd edilmekliğim ol babdaki irâde-i mülhemiyet'âde-i cenâbî pâdişâhî muktezâsı bulunmuş ve bu hususta verilen istid'âlar ayrıca sürüncemede kalarak bura hükümetine br miktar maaşın i'tâsı için bir emr vürûd etmemiş olmakla emlak ve araziden mahrum bulunduğumdan kuvvet-i lâ-yemûtumu tedârik için ötekine berikine el açıp tese'ül etmekliğime bâ'is olmalarına diyecek söz bulamam ancak tahdîs-i nimet makamında şu kadar diyebiliriz ki ne kadar az olsa ulûm ve fûnûna mensûbiyetim olmakla iftihar eder isem de iftiharım teselliyet edebilir mi hakîkatin tezâhürü hususuna himem-i aliyye-i nezâretpenâhîlerinin bî-dirîğ buyurulması müstarhemdir ol babda emr ve irâde efendim hazretlerininindir.” diyerek memurların atamalarının çocuk oyuncuğına çevirildiğinden şikâyet etmektedir.²²⁷

Serfice İdadisi'nin H.1318-1319 (M.1902-1903) yılları arasındaki ders programı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 14. Sर्फice İdadisi'nin 1902-1903 yılları arasındaki ders programı²²⁸

1.Sene Verilen Dersler	2.Sene Verilen Dersler	3.Sene Verilen Dersler	4.Sene Verilen Dersler	5.Sene Verilen Dersler	6.sene Verilen Dersler
Ulum-i Diniye	Ulum-i Diniye	Ulum-i Diniye	Ulum-i Diniye	Ulum-i Diniye	Ulum-i Diniye
Ahlak	Ahlak	Türkçe	Ahlak	Ahlak	Ahlak
Türkçe	Türkçe	Arapça	Türkçe	Arapça	Arapça
Arapça	Arapça	Farsça	Arapça	Farsça	Fransızca
Coğrafya	Farsça	Fransızca	Farsça	Fransızca	Cebir
İlm-i Eşya	Hesap	Hesap	Fransızca	Hesap	Hendese
Hüsn-i Hat	Coğrafya	Hendese	Hesap	Hendese	Usul-i Defter
Resim	Tarih	Coğrafya	Hendese	Coğrafya	Coğrafya
	İlm-i Eşya	Tarih	Coğrafya	Tarih	Tarih
	Resim	İlm-i Eşya	Malumat-1 Ziraiye	Malumat-1 Ziraiye	Malumat-1 Ziraiye
			Malumat-1	Malumat-1	Malumat-1

²²⁷ BOA, MF. MKT., 783/78.

²²⁸ BOA, MF. İST.,2/106.

			Sıhhiye	Sıhhiye	Sıhhiye
				Kitabet	Kitabet

Tablo 14 incelendiğinde Serfice İdadisi'nin ders programında Ulum-i Diniye, Arapça ve Coğrafya derslerinin bütün senelerde verildiği görülmektedir. Malumat-1 Ziraiye ve Malumat-1 Sıhhiye dersleri dördüncü, beşinci ve altıncı senelerde görülürken Kitabet dersi beşinci ve altıncı senelerde verilmektedir.

Okulun 1905-1906 eğitim-öğretim yılı başından itibaren beş yıla indirildiği görülmektedir. Nitekim 23 Şubat 1905 tarihli tedrisat cetvelinde okulun beş yıllık eğitim vermeye başladığı anlaşılmaktadır²²⁹.

İdadinin H.1324-1325 (M.1909-1910) yılları arasındaki ders programı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 15. Serfice İdadisi'nin 1909-1910 yılları arasındaki ders programı²³⁰

1.Sene Verilen Dersler	2.Sene Verilen Dersler	3.Sene Verilen Dersler	4.Sene Verilen Dersler	5.Sene Verilen Dersler
Ulum-1 Diniye	Ulum-1 Diniye	Ulum-1 Diniye	Ulum-1 Diniye	Ulum-1 Diniye
Türkçe	Türkçe	Türkçe	Ahlak	Arapça
Arapça	Arapça	Arapça	Türkçe	Farsça
Hesap	Farsça	Farsça	Arapça	Fransızca
Coğrafya	Hesap	Fransızca	Farsça	Hesap
Tarih	Coğrafya	Hesap	Fransızca	Henderse
Hüsn-i Hat	Tarih	Hendese	Hesap	Coğrafya
	Malumat-1 Medeniye	Coğrafya	Coğrafya	Tarih
	Hüsn-i Hat	Tarih	Tarih	Malumat-1 Medeniye
	Resim	Malumat-1 Medeniye	Malumat-1 Medeniye	Kitabet
		Kitabet	Hüs-i Hat	Hüsn-i Hat
		Hüsn-i Hat	Resim	Resim
		Resim		

Tablo 15 incelendiğinde Serfice İdadisi'nin ders programında Ulum-i Diniye, ve Coğrafya derslerinin bütün yıllarda verildiği görülmektedir. Malumat-1 Ziraiye ve Malumat-1 Sıhhiye derslerinin bu yıllarda kaldırıldığı, Malumat-1 Medeniye dersinin müfredata eklendiği görülmektedir.

²²⁹ BOA, MF. İST.,4/34.

²³⁰ BOA, MF. İST.,7/52.

İdadinin sene sonu imtihanları yapılırken, törenle duaların okunarak bir ritüel gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu törende başarılı olan öğrencilere mükâfatlar verilmiştir²³¹. Nitekim 28 Temmuz 1902 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Serfice Mektebi İdadisi'nde pazar günü şehrin ileri gelen kişilerin de katıldığı bir tören yapılmış ve başarılı olan öğrenciler ödüllendirilmiştir. Benzer şekilde ertesi yıla ait bir belgeden de bu törenlerin yapıldığı anlaşılmaktadır²³². Serfice İdadisi hakkındaki bilgilerimiz bunlardan ibarettir.

²³¹ BOA., *DH. MKT.*, 559/9.

²³² BOA, *MF. MKT.*, 730/60. 15 Ağustos 1903 tarihinde sene sonu törenlerinin yapıldığına ilişkin Manastır Vilayeti Müdürlüğü'nden yazı gönderildiği ve ilan edildiği bildirilmiştir. Bknz: *Aynı yer*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ

3.1.GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti gayrimüslim cemaatlerin kendi okullarını açmasına izin vermektedir. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı Devleti'nin "eğitim yoluyla Osmanlılık" politikası Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler üzerinde etki göstermemektedir. Gayrimüslimlerin okulları bu cemaatler tarafından hızla açılmaya devam etmekteydi²³³.

1856 yılı Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslimlere eğitim-öğretim alanında birçok yeni hak tanındı. Bütün mekteplere gayrimüslim öğrencilerin alınmasındaki engeller kaldırıldı. Gayrimüslim mekteplerini kontrol etmek için maarif müdürlükleri yetkilendirildi. Ancak mekteplerin programları ve müfredatlarına müdahale edilemiyordu²³⁴. Her şeye rağmen devlet gayrimüslim mekteplerin çalışmalarına kolaylık göstermiştir. Nitekim 3 Mayıs 1865 tarihini taşıyan bir nizamname ile Osmanlı ve yabancı devlet tebaası kişilerle farklı mezheplere ait müesseselerin yurt dışından getirecekleri malların belli miktarda gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı. 16 Haziran 1867 tarihli kanun ile de yabancı misyonerlerin bir çok bölgede okul açmasının önü açıldı²³⁵.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gayrimüslim mektepleri hakkında bir düzenleme getirilmiştir. Türk olsun olmasın Osmanlı tebaası olan ve yabancıların okul açmaları nizamnamenin 129. ve 130. maddeleri ile düzenlendi²³⁶.

Nizamnamenin 129. maddesinde, "*Mekâtib-i Husûsiye bazı mahallerde cemâatler tarafından veya gerek Tebaa-i Devlet-i Âliye ve gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrâd ve eşhâsdan biri cânibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdâs ve tesis olunan mekteplerdir ki bunların masârifât ve muhassesâtı ya müessisleri tarafından ve yahud merbut oldukları vakıfları cânibinden idâre ve rûyet kılınır memâlik-i şâhânede bu nevi mekteplerin tesîsine evvelâ muallimlerinin yedinde Maârif Nezâreti cânibinden ve*

²³³ Akyüz, *aynı eser*, s.174.

²³⁴ Taşkın, *aynı eser*, s.1347.

²³⁵ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 280.

²³⁶ Akyüz, *aynı eser*, s.173.

yahud mahallî maârif idâresinden şâhâdetnâme bulunmak ve saniyen bu mekteblerde âdâba ve politikaya mugayir ders okutturulmamak için talim olunacak derslerin cedveli ve kitablar Maârif Nezâretinden ve yahud mahallî maârif idâresinden tasdik edilmek üzere taşrada ise vilâyet maârif idâresiyle vilâyet valisi tarafından ve Dersaâdette Maârif Nezâreti canibinden ruhsat-ı resmiye virülür bu üç şart kâmilen mevcut olmadıkça mekâtib-i husûsîye küşâdına ve devamına ruhsat virilemez ve hilafında hareket vukuu takdirinde men ve sed olunur mekâtib-i husûsîye küşâd edenlerin tayîn edecekleri hocaların yedlerinde şâhâdetnâme bulunduğu halde anı maârif idâresine tasdik ettirmeleri lazım gelecektir.” denilmektedir.²³⁷

Bu madde ile açılacak olan okulların masraflarının da müesseseler ya da bağlı oldukları vakıfça karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu ecnebilere kastın da “ yabancı hakiki şahıslar” olduğu “yabancı hükmi” şahıslara ise okul açma izninin verilmeyeceği anlaşılmaktadır²³⁸. Yine bu okulların açılması şartlara bağlanmıştır. Buna göre okullarda öğretmenlik yapabilmek için öğretmende Maarif Nezareti ya da mahalli maarif idaresi tarafından verilmiş şahadetname olması istendi. Bu okullarda terbiye ve verilecek ahlak politikasının devlet politikasından ayrı olmaması ve ders programları ve kitapların Maarif Nezareti veya mahalli maarif idaresi ve vali tarafından onaylanması gerekmektedir²³⁹.

Bu şartlar yerine gerine getirilmeden bu okulların açılmayacağı 129. madde ile belirtilerek açılan okullar var ise kapatılacağı kayıt altına alındı. 3 Aralık 1872 tarihli yazı ile de sefaretlere yazı yazılarak 129. maddenin uygulamaya koyulacağı iletildi. Rusya ve İspanya okullarının olmadığını, Belçika ise sadece iptidai derecesinde okulu olduğunu beyan etti. İtalya ise okulu bulunduğunu kabul etti, ancak başka bir devletin okula müdahalesini kabul etmeyeceğini bildirdi. Avrupa ve Amerika tebligata cevap vermedi. Bu devletlerin belirtilen tutumları nedeniyle daha ileri gidilemediği anlaşılmaktadır²⁴⁰.

II. Abdulhamid Dönemi’nde 129. madde yeniden gündeme geldi. Yabancı okullar üzerinde tam denetim sağlanamadığı düşünüldüğünden 1885 yılında

²³⁷ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 280.

²³⁸ *Aynı yer*.

²³⁹ Akyüz, *aynı eser*, s. 173.

²⁴⁰ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 281.

nizamnamenin ilgili maddesine işlerlik kazandırılması için çalışma başlatıldı. Ancak Maarif Meclisi tarafından kanun metni hazırlansa da herhangi bir sonuç alınamadı²⁴¹.

Öte yandan 6 Mayıs 1886 tarihinde “Mekatib-i Ecnebiye ve Gayr-ı Müslime Müfettişliği” kuruldu. Müfettişliğin amacı gayrimüslim ve yabancı okulları denetlemektir. Ancak bunu yapacak personel sayısının azlığı ve okulların denetleneceğine dair bir yönetmelik bulunmaması nedeniyle çoğu zaman müfettişlik bu görevini yerine getiremedi. 06 Eylül 1888 tarihli İstanbul’da bulunan okullar için “Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Nizamnamesi adını taşıyan 19 maddelik nizamname ile teftiş kabul etmeyen okulların kapatılacağı, ders kitaplarının kontrol edileceği ve bu okullarda Müslüman çocuklarının okuyamayacağı belirtilmiştir. Nizamnamenin uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir²⁴². 3 Aralık 1889 tarihli bir belgede Serfice’de açılacak bir rum mektebinin açılmadan önce ruhsat alması zorunluluğu okula bildirilmiştir²⁴³. Buna rağmen okulun ruhsat almada isteksiz davrandığı ve bunun üzerine 25 Ağustos 1890 tarihli belge ile hükümetin bu konunun üzerine ısrarla gittiği anlaşılmaktadır²⁴⁴.

II. Abdulhamid tarafından 30 Aralık 1891 tarihinde çıkan bir irade ile İstanbul’da bulunan yabancı okulların ruhsat alabilmesi durumunda bu okulların kapatılacağı ilan edildi. Dönüm noktası olan bu iradeye dayanarak vilayetler de harekete geçti. İngiltere ve Amerika sefaretleri irade kararlarına uyacağını açıkladı. Fransa Sefareti ise okulların teftiş edilmesine karşı çıktı. Verilen süre üç ay, bunun dolmasının ardından bir üç ay daha uzatma verildi. Süre uzatmalarından sonra “*muamele-i nizamiye*” uygulanması kararı alındı. Matbu ruhsatname örnekleri vilayetlere gönderilerek resmi prosedür işletilmeye başlanmıştır²⁴⁵.

13 Aralık 1896 tarihli maarif müdürlerinin görev ve yetkilerini tanımlayan talimat ile maarif müdürleri, okulların ruhsatname ve içtüzüğe uygunluğunu kontrol edecekti. Öğretmenlerin şahadetnamelerinin onaylanması, ders programlarında değişikliklerin olup olmadığının incelenmesi, okutulacak kitapların teftiş edilmesi

²⁴¹ Aynı yer

²⁴² Sarıçelik, aynı eser, s. 282.

²⁴³ BOA., DH. MKT., 1678/85.

²⁴⁴ BOA., DH. MKT., 1754/110.

²⁴⁵ Sarıçelik, aynı eser, s. 282.

müdürlerin görevi haline geldi²⁴⁶. Rüştiye derecesindeki gayrimüslim mekteplerine “Lisan-ı Osmanlı” dersinin okutulması zorunlu hale getirildi²⁴⁷.

II. Meşrutiyet Dönemi’nde gayrimüslim okulları üzerinde denetimin sağlanması için çabalar devam etti. Sefaretlerin desteğini alan okullar kanun boşluklarını da fırsat bilerek devlet otoritesini sarsmaya devam ettiler. 1909 yılında yapılması düşünülen Maarif-i Umumiye Kanunu tasarısını cemaatlere ait okulların serbestliği konusunda Kanun-i Esasi’de bulunan kurala aykırı bulunduğu gerekçesiyle iptal ettirdiler. Maarif Nezareti’nin okullarda Türkçe eğitiminin zorunlu ders olarak okutulması ve okulların denetlenerek öğretmenlerin seçimine müdahale edilmesine muhalefet etmişlerdir²⁴⁸. Devletin “eğitim yoluyla Osmanlılık” politikasını benimsemeyerek ayrılıkçı emellerini güçlendirme yoluna girmişlerdir²⁴⁹. Örneğin 1910 yılında Rum Patrikhanesi, Maarif Nezareti’nin gayrimüslim öğretmenler için ayırdığı ödeneğin öğretmenler yerine doğrudan kendilerine verilmesi istediler. Rum okulları hükümet denetime karşı çıkarak hükümet tarafından görevlendirilen müfettişlere bilgi ve belge vermeyi reddettiler. Bunun üzerine hükümet bazı rum okullarını kapattı. Buna karşılık patrikhane Kilise ve Okullar Kanunu’nu gerekçe göstererek bölgede bulunan ruhani liderlerine genelgeler göndermiş ve halkı kışkırtmayı denemişlerdir²⁵⁰.

1 Ekim 1914 tarihinden geçerli olmak üzere bütün kapitülasyonları kaldırdığını ilan eden Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı ile birlikte 18 Kasım 1914’te Meclis-i Vükela’da düşman devletlere ait müesseselere el konulması kararını aldı. Gayrimüslim okulları ile ilgili “Mekatih-i Hususiye Talimatnamesi” adını taşıyan bir belge ile 2 Eylül 1915 tarihinde bu okullar ile ilgili tam bir denetim kurulabildi²⁵¹.

Gayrimüslimler yapılan her düzenlemeyi devletin kendilerini asimile edeceği düşüncesiyle karşı çıktılar. Batılı devletlerin teşvikleriyle de bağımsızlık

²⁴⁶ Serfice’ye tabi Kozana Rum Mektebi Muallim-i Evveli Karabacidi muzır yayın okuttuğu için hakkında tahkikat yapılmıştır. Bknz: BOA., *DH. MKT.*, 246/4, 246/14.

²⁴⁷ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 283. Nitekim Serfice’de bu dersleri 1903 yılına ait bir belgeden anlaşıldığına göre Ömer Efendi yürütmekteydi. Fakat bu öğretmenin Rum lisanına vukufiyeti yetersiz görülünce Serfice’de evrak memuru olarak görev yapan Hakkı Bey’in Lisan-ı Osmanlı dersine girmesine karar verilmiştir. Bknz: BOA, *MF. MKT.*, 698/41, 10 Kanun-i Sani 1318.

²⁴⁸ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 283-284.

²⁴⁹ Akyüz, *aynı eser*, s. 241.

²⁵⁰ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s.496.

²⁵¹ Sarıçelik, *aynı eser*, s. 284.

düşüncesindeydiler.²⁵² Örneğin Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilgili hükümleri ile ilgili Avrupa devletleri ve gayrimüslimler ile ilgili dönemin bürokratlarından Kamil, Fuat, Münif ve Şakir Paşa'lar gayrimüslim okullarının Osmanlı Devleti'nde bulunan okullardan fazla olduğunu belirtmişlerdir. Gayrimüslim okullarına göre imparatorluk genelinde açılan okulların yetersiz olduğundan bahsedilmiş ve Avrupalılaşma arzusuyla Müslüman halkın da bu okulları tercih ettiği belirtildi. Gayrimüslimlerin eğitim için cemaatlerinden yardım aldığı belirtilerek devlet aleyhinde devam eden bu okullardaki faaliyetlere kayıtsız kalınamayacağı vurgulanmıştır²⁵³.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devlet adamları eğitimde modernleşmenin yanı sıra siyasi kaygılarla da bu okulların düzenlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak Batılı Devletlerin müdahaleleri nedeniyle bu okullar üzerinde tam bir denetim kurulamamıştır. Serfice Sancağı'nda rum nüfusun yoğunluğu nedeniyle gayrimüslim mekteplerinin hepsi rum mektebidir. Tanzimat'tan sonra rumların "eğitim yoluyla Osmanlılık" fikrine karşı çıktıkları bir gerçektir. Gayrimüslim okullarda yayılan ayrılıkçı fikirler ülke bütünlüğü için zamanla tehlikeli hale gelmişlerdir²⁵⁴.

3.1.1. SERFİCE'DE BULUNAN GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİ

Serfice Sancağı'nda gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olması nedeniyle gayrimüslim mekteplerinin oranı oldukça yüksektir. Maarif Salnameleri'ne göre Serfice Sancağı'nda bulunan gayrimüslim okullarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

²⁵²Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Türkçe'nin Gayrimüslim Okullarında Mecburi Hale Getirilmesi ve Uygulanması", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 43. Sayı, Bahar 2018, s.224.

²⁵³ Gülmisal Emiroğlu, "II. Abdulhamid Layihalarında Eğitim ve Öğretim Meseleleri", (*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 1996, s. 128-129.

²⁵⁴ Akyüz, *aynı eser*, s.174.

Tablo 16. Serfice’de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1316/ M. 1898)²⁵⁵

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Erkek Talebe Sayısı	Kız Talebe Sayısı	Ruhsatname Tarihi
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	135		21 Teşrini 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti		160	21 Teşrini 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	160		21 Teşrini 1311
Naslıç	Rum Mektebi	Rum	Geceli Rüşti(Leyli)			Ruhsatsız
Naslıç	Rum Mektebi	Rum	Rüşti			3 Haziran 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		23 Eylül 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	60		23 Eylül 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	30	10	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	160		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	130		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	42		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	4		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	65		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	60		Ruhsatsız
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti		220	Ruhsatsız

²⁵⁵ Maarif Salnamesi H.1316, s. 1192-1194.

Serfice’de H.1316 (M.1898) Maarif Salnamesi’ne göre 21 gayrimüslim okulunda 1236 erkek, 390 kız öğrenci toplam 1626 gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır. Mekteplerin hepsi rumlara aittir. Mektepler rüştiye derecesindedir. Mekteplerden birinin yatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yine ruhsatsız okulların tespit edildiği ve okullarda öğrencilerin öğrenim gördüğü bilinmektedir.

Tablo 17. Serfice’de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1317/ M. 1899)²⁵⁶

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Erkek Talebe Sayısı	Kız Talebe Sayısı	Ruhsatname Tarihi
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	130		21 Teşrini 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti		160	21 Teşrini 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	190		21 Teşrini 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Geceli Rüşti(Leyli)			Ruhsatsız
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Rüşti			3 Haziran 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		23 Eylül 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	6		23 Eylül 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	30	10	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	160		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	120		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	42		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	4		12 Ağustos 1312

²⁵⁶ Maarif Salnamesi H.1317, s. 1394-1396.

Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	65		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	60		Ruhsatsız
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti		220	Ruhsatsız

Serfice’de H.1317 (M.1899) Maarif Salnamesi’ne göre 21 gayrimüslim okulunda 1197 erkek, 390 kız öğrenci toplam 1587 gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır. Mekteplerin hepsi rumlara aittir. Mektepler rüştiye derecesindedir. Mekteplerden birinin yatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yine ruhsatsız okulların tespit edildiği ve okullarda öğrencilerin öğrenim gördüğü görülmüştür.

Tablo 18. Serfice’de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1318/ M. 1900)²⁵⁷

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Erkek Talebe Sayısı	Kız Talebe Sayısı	Ruhsatname Tarihi
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	135	160	21 Teşrinî 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti			21 Teşrinî 1311
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	190		21 Teşrinî 1311
Naslıç	Rum Mektebi	Rum	Geceli Rüşti(Leyli)			Ruhsatsız
Naslıç	Rum Mektebi	Rum	Rüşti			3 Haziran 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		23 Eylül 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	60	10	23 Eylül 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	30		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	160		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	120		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	50		12 Ağustos 1311

²⁵⁷ Maarif Salnamesi H.1318, s. 1566-1569.

Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1311
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	40		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	42		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	4		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	65		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	70		12 Ağustos 1312
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	60		Ruhsatsız
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüşti		220	Ruhsatsız

Serfice’de H.1318 (M.1900) Maarif Salnamesi’ne göre 21 gayrimüslim okulunda 1256 erkek, 390 kız öğrenci toplam 1646 gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır. Mekteplerin hepsi rumlara aittir. Mektepler rüştiye derecesindedir. Mekteplerden birinin yatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yine ruhsatsız okulların tespit edildiği ve okullarda öğrencilerin öğrenim gördüğü bilinmektedir.

Tablo 19. Serfice’de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1319/ M. 1901)²⁵⁸

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Erkek Talebe Sayısı	Kız Talebe Sayısı	Ruhsatname Tarihi
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	102	62	21 Teşrini 1313
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	144	52	21 Teşrini 1313
Serfice	Rum Mektebi	Rum	Rüşti	140	50	21 Teşrini 1313
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Nehari(Güzdüzlü) İdadi	29		3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Erkek Rüştiye	250		3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Kız Rüştiye		170	3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Leyli(Yatılı) Rüştiye	160		3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Leyli(Yatılı) Rüştiye	160		3 Haziran 1311

²⁵⁸ Maarif Salnamesi H.1319, s. 894-897.

Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Erkek Rüştüye	160		3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Kız Rüştüye		120	3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Erkek Rüştüye	120		3 Haziran 1311
Nasliç	Rum Mektebi	Rum	Kız Rüştüye		85	3 Haziran 1311
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Kız Rüştü		35	13 Eylül 1313
Alasonya	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	160	100	23 Eylül 1313
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	16	9	12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	65	80	12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	176	40	12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	67		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	40		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	83		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	85	15	12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	30		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	26	10	12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	60		12 Ağustos 1312
Grebene	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	75	12	12 Ağustos 1312
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Erkek Rüştüyesi	450		7 Haziran 1311
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Kız Rüştüyesi		350	7 Haziran 1311
Kozana	Rum Mektebi	Rum	İdadi	70		7 Haziran 1311
Kozana	Rum Mektebi	Rum	Rüştü	87		7 Haziran 1311

Serfice'de H.1319 (M.1901) Maarif Salnamesi'ne göre 29 gayrimüslim okulunda 2755 erkek, 1190 kız öğrenci toplam 3945 gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır. Mekteplerin hepsi rumlara aittir. Mekteplerin ikisi idadi derecesinde, diğerleri rüştüye derecesindedir. Mekteplerden ikisinin yatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yine ruhsatsız okulların tespit edildiği ve okullarda öğrencilerin öğrenim gördüğü bilinmektedir.

Tablo 20. Serfice’de Bulunan Gayrimüslim Okulları (H.1321/ M. 1903)²⁵⁹

Kaza	Mektebin İsmi	Mktebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsatname Tarihi
Serfice	Rum	Rum	Rüşti	75	45	Eski	21 Teşrin Evvel 1311
Serfice	Rum	Rum	Rüşti	173	77	Eski	21 Teşrin Evvel 1311
Serfice	Rum	Rum	Rüşti	128	52	Eski	21 Teşrin Evvel 1311
Alasonya	Rum	Rum	Rüşti	30		Eski	23 Eylül 1311
Alasonya	Rum	Rum	Rüşti	20		Eski	23 Eylül 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	25	10	1253	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	40		1291	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	120		1216	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	74		1281	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	15		1252	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	50		1146	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	90		1271	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	110		1277	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	55		1291	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	40		1216	12 Ağustos 1311
Grebene	Rum	Rum	Rüşti	70		1282	12 Ağustos 1311

²⁵⁹ Maarif Salnamesi H.1321, s. 670-671.

Grebene	Rum	Rum	Rüşti	60		1282	12 Ağustos 1311
Naslıç	Rum	Rum	Rüşti	42		Eski	3 Haziran 1311
Naslıç	Rum	Rum	Rüşti (Leyli)	130		Eski	12 Ağustos 1311
Kozana	Rum	Rum	İdadi	120		Eski	7 Haziran 1315
Kozana	Rum	Rum	Erkek Rüşti	525		Eski	7 Haziran 1315
Kozana	Rum	Rum	Kız Rüşti		173	Eski	7 Haziran 1315
Cuma	Rum	Rum	Erkek Ve Kız Rüşti	30	30	1303	28 Eylül 1308

Serfice’de H.1321 (M.1903) Maarif Salnamesi’ne göre 24 gayrimüslim okulunda 2022 erkek, 387 kız öğrenci toplam 2409 gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır. Mekteplerin hepsi rumlara aittir. Mekteplerin biri idadi derecesinde, diğerleri rüştiye derecesindedir. Mekteplerden birinin yatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yine ruhsatsız okulların tespit edildiği ve okullarda öğrencilerin öğrenim gördüğü bilinmektedir.

Maarif Salnameleri haricinde Osmanlı Arşivi’nden de gayrimüslim mektepleri ile ilgili bazı bilgiler edinildi. 18 Eylül 1907 tarihli bir belgede Serfice’de Aya Kırbaki Kilisesi içerisindeki bahçede bir inas mektebi açılmasına izin verildi²⁶⁰. 20 Ekim 1907 tarihli belgeye göre mektep açıldı. Mektebin 16 metre uzunluğunda, 12 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde olduğu ve 18.881 kuruşa mal olduğu belirtilmiştir²⁶¹.

Serfice’ye tabi Joban Karyesi’nde 2122 rum ahalinin yaşadığı belirtilerek 12 Ekim 1909 tarihinde Aya Tanaş Kilisesi’ne ait vakıf arsasına bir iptidai derecesinde okul açılmasına izin verildi²⁶². Okulun 70 zira uzunluğunda, 30 zira genişliğinde, bir taraftan 8 zira ve 12 parmak, diğer taraftan 11 zira ve 20 parmak yüksekliğinde olduğu görülmektedir. Okul iki katlı, dokuz kapılı ve elli pencere olup 400 Osmanlı altınına

²⁶⁰ BOA, İ.AZN., 73/43.

²⁶¹ BOA, BEO., 3167/237477.

²⁶² BOA, İ.AZN., 89/34.

mal edilmiştir²⁶³. Yine Serfice'de Londos Nahiyesi'ne tabi Kataki karyesinde 31 Temmuz 1911 tarihinde bir mektep açılmıştır²⁶⁴.

Serfice'ye tabi Londos Karyesi'nde Meryem Ana Kilisesi çevresinde iptidai derecesinde zükur(erkek) bir rum mektebi bulunmaktadır. Açılış tarihi bilinmemekle birlikte bu mektep zamanla harap oldu. Bunun üzerine 27 Mart 1899 tarihinde mektebin yeniden inşa edilmesi istendi. 27 Mayıs 1900 tarihli belgeyle okulun yaptırıldığı ve 55.000 kuruşa mal olduğu görülmüştür²⁶⁵. Yine Londos Karyesi'nde 21 Haziran 1908 tarihli bir belgede inasa (kız) mahsus bir kız mektebi inşasına ruhsat verilmiştir. 27 metre uzunluğunda, bir taraftan 16 metre 40 santim, diğer taraftan ise 13 metre genişliğinde ve 11 metre 90 santim yüksekliğinde olan bu mektebin 82.275 kuruşa mal olduğu görülmektedir²⁶⁶.

16 Ocak 1889 tarihli başka bir belgede Serfice Sancağı'na bağlı Naslıç'e tabi Secište kasabasında bulunan Rum mektebinin çökme tehlikesi ile karşı karşıya geldiğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle mektebin yanında bulunan iki buçuk dönüm tarlaya yeniden inşa edilmesi için ruhsat verildiği anlaşılmaktadır²⁶⁷. Yine 17 Mart 1907 tarihli bir irade ile Secište Kasabası'nda Yukarı Mahallesi'nde Üçkuyu nam mahalde, sahibi tarafından bağışlanan bir arsa üzerine rüştiye derecinde bir mektep inşa edilmesi için ruhsat istendi. Belgede 33 zira uzunluğunda, 30 zira genişliğinde, 16 zira yüksekliğinde olacak binanın, dışarıdan iki, içeriden yirmi dört kapı ve kırk yedi pencere olarak yapılacağı ve 600 liraya mal olacağı bildirilmiştir²⁶⁸.

Serfice'ye bağlı Kozana'da bulunan rum mektebi binası 27 Aralık 1898 tarihli belgeye göre kullanılmayacak hale geldi²⁶⁹. Bu nedenle Keller Mahallesi Biçka mevkiinde yeni bir mektep inşa edildi ve mektep 71.987 kuruşa mal olmuştur²⁷⁰.

12 Ocak 1895 tarihli bir belgeye göre Serfice'ye tabi Naslıç'e bağlı Melkon Karyesi'nde rum mektebinin yanında bulunan arsanın da araziye katılarak 2.340 kuruş

²⁶³ BOA, *BEO.*, 3650/273712.

²⁶⁴ BOA, *BEO.*, 3923/294181.

²⁶⁵ BOA, *İ.AZN.*, 38/28.

²⁶⁶ BOA, *İ.AZN.*, 79/11.

²⁶⁷ BOA, *İ.ŞD.*, 95/5628.

²⁶⁸ BOA, *İ.AZN.*, 77/30.

²⁶⁹ BOA, *MF.MKT.*, 424/64.

²⁷⁰ BOA, *İ.AZN.*, 32/39.

masrafla yeniden inşa edilmesine karar verildiği görülmektedir²⁷¹. Yine 21 Mayıs 1903 tarihli bir iradeyle Serfice'ye tabi Naslıç'e bağlı Karimen Köyü'nde yıkılma tehlikesi altında bulunan bir rum mektebinin yıkılarak yenisinin yapılması kararlaştırıldı. Belgeden köyde 98 hanede, 520 rum nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır²⁷². Mektebin arka ciheti ile sol cenahının mektep salonundan dörder arşın daha ilave edilerek, 24 arşın uzunluğunda, 16 arşın genişliğinde, duvarları taş ve tuğladan, çatısı ahşap ve iki kapı ile yirmi dört pencereden olacak şekilde yeniden yapılması tasarlandı. Mektebin 7.000 kuruşa mal olacağı ve kilisenin parasından karşılanacağı anlaşılmaktadır.

Sancakta bulunan gayrimüslim mektepleri ile ilgili yukarıdaki bilgiler haricinde başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

²⁷¹ BOA, *İ.AZN.*, 17/42.

²⁷² BOA, *İ.AZN.*, 50/22.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi ile birlikte eğitimde de modernleşme hareketine başladı. 1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla taşrada eğitim ve öğretim faaliyetlerinin modernleştirilmesi gerektiği belirtildi. Eğitimde modernleşme ile birlikte yeterli ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ve Osmanlı bürokrasisine ve devletin kurumlarına bu nitelikli insanların atanmasıyla modernleşmenin tüm devlete etki etmesi amaçlanıyordu. Klasik eğitim kurumlarından mezun olan kişilerin bu nitelikli insan gücünü karşılayamayacağı düşüncesi, Osmanlı Devleti'ni merkez ve taşrada modern eğitim kurumlarını açmaya yöneltti. Böylece devlet, bu okulların yaygınlaştırılmasıyla nitelikli insan gücünü bu okullardan elde edecekti. Yine klasik eğitim kurumlarının da ıslah edilerek modern eğitim veren kurumlar gibi olmaları istenmekteydi.

Manastır Vilayeti'ne 1875 yılında kaza statüsünde bağlanan, 1887-1888 yıllarında sancak statüsünde vilayete bağlanan Serfice Sancağı ve sancağa bağlı kazalarda eğitim ve öğretim faaliyetleri bu kapsamda incelenmiştir. Serfice Sancağı'nda ağırlıklı olarak Rum ve Ulah nüfus ve nüfusa bağlı olarak rum mekteplerinin çoğunlukta olması göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti, bölgedeki gelişmelere bağlı olarak Müslüman çocukların da gayrimüslim mekteplere gitmelerinin önüne geçmek ve eğitimde modernleşme ile devlete bağlı nitelikli insanlar yetiştirmek için taşrada eğitime önem vermekteydi. Serfice Sancağı'nda da buna bağlı olarak modern eğitim kurumlarının açıldığı görülmektedir.

Serfice Sancağı'nda klasik eğitim kurumu olan beş adet medrese bulunduğu anlaşılmaktadır. Sancak merkezi olan Serfice Kazası'nda, Hacı Ağa Medresesi'nde 103 talebe bulunmaktadır. Diğer kazalarda ise (Cuma, Naslıç, Grebene) toplam 220 talebe bulunduğu anlaşılmıştır. Bu medreselerin birer müderrisi olduğu çalışmamız kapsamında tespit edilmiştir.

Serfice Sancağı genelinde 14 iptidai okul açıldığı tespit edilmiştir. Bu 14 okuldan 5'i hakkında (öğrenci sayısı, okulda görev yapan öğretmen ve bevvaplar) hakkında bilgi edinilebilmiştir. Açılan bu iptidai derecedeki okulların 1882 yılı itibarıyla açıldığı görülmektedir. Bazı sıbyan mekteplerinin de iptidai haline getirildiği ve bu okulların sancak genelinde hızla çoğaldığı anlaşılmıştır.

Serfice Sancağı'nda ortaöğretim kurumlarının varlığı, devletin ve yerel halkın ortaöğretim kurumlarına önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Serfice Sancağı'nda toplam dokuz adet rüştiye açıldığı anlaşılmıştır. Bu okullardan iki tanesi merkez kazada bulunan Serfice İnas Rüştiyesi ve Alasonya İnas Rüştiyesi, kız mektebi olması bakımından önemlidir. Bu kız rüştiyelerinin 1903 yılında 176 öğrencisi olduğu tespit edilmiştir. Bu yerel halkın kız çocuklarının eğitime önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca bu rüştiyelerde kadın öğretmenlerin eğitim verdiği görülmektedir. Erkek rüştiyelerinde ise 1903 yılına gelindiğinde 206 öğrenci olduğu anlaşılmıştır. Okullarda, okutulan dersler, okulda görev yapan öğretmenler ve bevvaplar hakkında bilgi edinilmiştir. Belgelerden anlaşıldığı üzere okullardaki hoca değişimi de dikkat çeken hususlardandır. Örneğin Alasonya Rüştiyesi'ne Muallim-i Evvel olarak Derviş Efendi'nin atanması için izin istenilirken gayrimüslim mekteplerde beş-altı öğretmen istihdam edildiğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durum, modernleşme çabasında olan sancaktaki okulların gayrimüslim mektepler ile bir rekabet halinde olduğunu göstermesi açısından önemli bir bilgidir.

Serfice Sancağı'nda bir diğer açılan ortaöğretim kurumu Serfice İdadisi'dir. İdadi binasının daha önce yaptırıldığı, ancak yeterli öğrenci olmadığından idadinin açılmadığı anlaşılmaktadır. Bina bir süre asker hastanesi, redif deposu ve fırka dairesi olarak kullanılmıştır. Ahalinin yatılı bir idadi açılması için yoğun taleplerde bulunduğu görülmektedir. Bu yerel halkın idadi düzeyinde bir eğitim kurumu istediğini göstermesi açısından önemlidir. Okul ancak 1901 yılında açılabilmiştir. Okulun resmi açılış tarihinin II. Abdulhamid'in tahta çıkışının 25. senesine tesadüf etmesi belgelerde özel olarak vurgulanmıştır. Belgelerde Serfice İdadisi'nin mühim bir yerde olduğundan dolayı okula önem verildiğinden de bahsedilmektedir. Açılan bu idadide 1900-1901 eğitim-öğretim yılında 111 müslüman, 2 gayrimüslim talebenin bulunduğu tespit edilmiştir. Gayrimüslim 2 öğrencinin de idadide eğitim alması son derece önemlidir. Okulda 1905-1906 yıllarında talebe sayısının 68'e düştüğü görülmektedir. Yine yerel halkın idadi düzeyinde eğitime verdiği önemi göstermesi açısından bu sayılar önemlidir. Okulda beş adet öğretmen bulunduğu ve bu öğretmenlerin verdiği dersler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Okulda hoca değişiminin çok sık yaşandığı ve bu konuda memurların şikâyet dilekçeleri verdiklerine dair bilgiler mevcuttur. İdadinin altı yıllık bir okul olarak eğitim öğretime başladığı, ancak 1905-1906 eğitim-öğretim yılı başlarında okulun beş yıllık bir idadi haline getirildiği tespit edilmiştir.

Serfice'nin nüfusunun büyük çoğunluğunu gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Serfice Sancağı ve sancağa bağlı kazalarda açılan gayrimüslim mekteplerinin hepsinin Rumlara ait olduğu görüldü. 1901 yılına kadar bu okulların rüştiye derecesinde olduğu anlaşıldı. 1901 yılından itibaren bir idadi derecesinde gayrimüslim mektebi tespit edildi. Okulların yıllara göre öğrenci sayısı değişiklik göstermektedir. Okulların talebe sayılarının 1898-1903 yılları arasında 1626-3945 talebe arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Okulların bazılarının ruhsatsız olduğu da gene çalışmamızda tespit edilen hususlardandır. Ruhsatsız bu okulların devlet tarafından bilindiği ve bu okulların ruhsat alması konusunda sıkı bir takipte bulunduğu belgelerde görülmektedir. Yine mekteplerde sakıncalı yayın okutulduğunun tespit edildiği ve bu yayınlar ile ilgili tahkikatlar yapıldığı görüldü. Devlet tarafından mekteplerde okutulan Lisan-ı Osmanlı dersini okutacak hocaların rum lisanını iyi bilmelerine önem verildiği anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu okulların denetlenmesi ve Müslüman halkın çocuklarının bu okullara gitmesini engellemek üzere sancakta modern eğitim kurumları açmaya öncelik vermesi sancakta gayrimüslimler ile Müslüman halk arasında okullaşmada bir rekabet ortamını göstermesi açısından önemlidir.

İmparatorlukta son dönemde yaşanan mali yetersizlikler ve öğretmen eksikliklerine rağmen Serfice Sancağı'nda okullaşma oranının artırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yerel halkın da eğitim ve öğretime önem verdiği tespit edilen hususlardan biridir. Balkanlar'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak gayrimüslim ve yabancı okullarına karşı Osmanlı Devleti'nin eğitimde atmış olduğu adımların modern eğitimin yanında siyasi bir önemi olduğu da açıktır. Eğitim ve öğretimin taşrada yansımalarını anlattığımız bu çalışmamızla imparatorluğun ülke genelinde eğitim ve öğretime bakışı da anlatılmaya çalışılan hususlardandır. Böylece taşrada eğitim ve öğretim faaliyetlerinin incelenmesinde bir örnek teşkil eden bu çalışmamızla eğitim tarihine katkı yapmayı amaçlamış bulunuyoruz.

KAYNAKLAR

I. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ KAYITLARI

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO): 3167/237477; 3650/273712; 3879/290901; 3923/294181; 4010/300700.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.): 264/4; 246/14.

İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN.): 17/42; 32/39; 38/28; 50/22; 73/43; 77/30; 79/11; 89/34.

İrade Şura-ı Devlet (İ.ŞD.): 95/5628.

Maarif Vekaleti Mektubi Kalemi: (MF. MKT.): 45/79; 49/65; 83/44; 89/57; 98/68; 99/91; 121/41, 128/63; 184/158; 262/18; 264/2; 268/35; 332/65; 498/45; 106/58; 125/106; 264/2; 103/142; 91/52; 103/98; 125/106; 103/77; 582/42; 691/1; 337/63; 522/36; 87/97; 527/43; 713/34; 785/48; 537/13; 570/3; 522/35; 542/12; 541/19; 522/58; 732/45; 759/32; 723/55; 783/78; 782/16; 783/78; 797/27; 730/60; 698/41; 424/64.

Maarif İstatistik Kalemi (MF.İST): 2/40; 2/74; 2/77; 2/91; 2/106; 4/24; 4/34; 4/93; 7/35; 7/52.

Sadaret Mektubi Kalemi (MKT. MHM): 677/28.

Tefrişat-ı Rumeli Makamat Evrakı (TFR.I. MKM.): 3/230.

II. SALNAMELER

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye: H.1316; H.1317; H.1318; H.1319; H.1321.

Salname-i Vilayet-i Manastır: H. 1308; H. 1310; H.1312.

III. KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*(M.Ö.1000-M.S.2007), Pegem A. Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara 2007.

ALKAN, Mehmet Ö., “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Süresince Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, (Der. Kemal H. Harpat), İstanbul 2004, s.73-242.

- ASLİMOSKİ, Saffet “Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul 2015.
- ATUF, Nafi; *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.
- AYDIN, Mithat, “II. Abdulhamid Dönemi’nde Manastır Vilayeti’nde Rüştüye Okullarının Gelişimi”, *International Journal of History, Volume:6, Issue:5(September 2014)*, s. 51-84.
- BAYSUN, Cavid, Cevdet Paşa, *Tezahir I,XII*, 2. Baskı, Ankara 1986.
- BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2002.
- BİROL, Nurettin, AKPINAR, Deniz, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Manastır Vilayeti ve Vali Halit Rıfat Paşa’nın Faaliyetleri (1887-1889)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* ,S. 4 ,(Haziran 2015), s.139-156.
- CİHAN, Ahmet, *Osmanlı’da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- DEMİREL, Derya, Osmanlı Devleti’nde Sultaniler ve İdadiler, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi)*, Samsun 2007.
- EMİROĞLU, Gülmisal, “II. Abdülhamid Layihalarında Eğitim ve Öğretim Meseleleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Konya 1996.
- ERGİN, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi I-II.cilt*, Eser Matbası, İstanbul 1977.
- ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- FORTNA, Benjamin C. , *Mekteb-i Hümayun*(Çev. Pelin Sıral), İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- GÖKMEN, Ertan, “Aydın Vilayeti’nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Mart 2006, s.149-173.
- HAYTA, Necdet , “Salnamelere Göre Atatürk’ün Askeri İdâdîde Öğretim Gördüğü Yıllarda Manastır Vilayeti” *Atatürk ve Manastır Sempozyumu*, Manastır, 12-13 Ekim 1998.
- HIZLI, Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, s.207-217.

- KABAK, Onur, “Kuzey Yunanistan’da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Bolu 2013.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt, 2. Baskı*, TTK., Ankara 2009.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna), 7. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara 2014.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2016.
- OSRTOGORSKY, George, *Bizans Devlet Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan), 7. Baskı, TTK. Yayınları 2011.
- ÖZTUNÇ, Hüseyin Haha “*Tanzimat Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Manastır Şehri*”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul 2013.
- ÖZTÜRK, Cemil, “İdadi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.21, s. 464-466.
- ÖZYILMAZ, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2002.
- SALMAN, Hacı, “İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2005.
- SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.
- SARIÇELİK, Kerim, *Konya’da Modern Eğitim Kurumları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.
- ŞİMŞEK, Muttalip, “Osmanlı Devleti’nde Türkçe’nin Gayrimüslim Okullarında Mecburi Hale Getirilmesi ve Uygulanması”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 43. Sayı, (Bahar 2018) , s.199-227.
- TAŞKIN, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research*, (Volume 1/3 Spring), 2008, s. 343-366.

- TAŞKIN, Ünal, “Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research*, (Volume 6/3 March), 2013, s. 1327-1353.
- TÜRK, İbrahim Caner, “ ‘Türkiye’de Orta Tahsil’ Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ulus Devlet Türkiye’ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 351-378.
- UĞUR, Ünal, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştüleri (1897 -1907)*, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- ÜNLÜ, Mucize, “Manastır Vilayeti’ nin İdari ve Sosyal Yapısı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Samsun 1996.

EKLER**EK-1** Serfice Sancağı'nın Haritası (BOA. , *HRT.H.*, 1820/1)

EK-3 Nasliç Kazası'nın Selçe Karyesi Rum Mektebi'nde bazı sakıncalı yayınların okutturulduğuna dair belge (BOA. , DH.ŞFR., 120/91.)

TELEGRAMME

في ١٨٨ Le ١٨٨

وصول نوموروسى

N°d arrivée ١٨٨

دقيقه h m du

ارسال

Réexpédié a

Signature de l'employé

De

١٨٨

١٨٨

في ١٨٨ Le ١٨٨

واسطه سويله

Transmis par

دقيقه h m du

بأخباره

Commencé à

خاتمه

Fim à

Signature de l'employé

عن رجبى الى رجبى

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie privée

N° du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heure	Minute	Matin ou soir	Voies	Indications non taxées
٤١٢٥	٤	٨٨	٢٤	١١	٠٠	روز	٠	تفهره

زخده نفاذنه

رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم	رقم
٢١٦٩٤	٤١٦٢١	٤٤١٨	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٨	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩
٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩	٤٤١٩

OSMANLI ARSIVI

DH.ŞFR

120

91

EK-4 Serfice İdadi Mektebi'nde mükafat dağıtımı töreninin yapıldığına dair belge
(BOA. , DH.MKT., 559-9.)

2

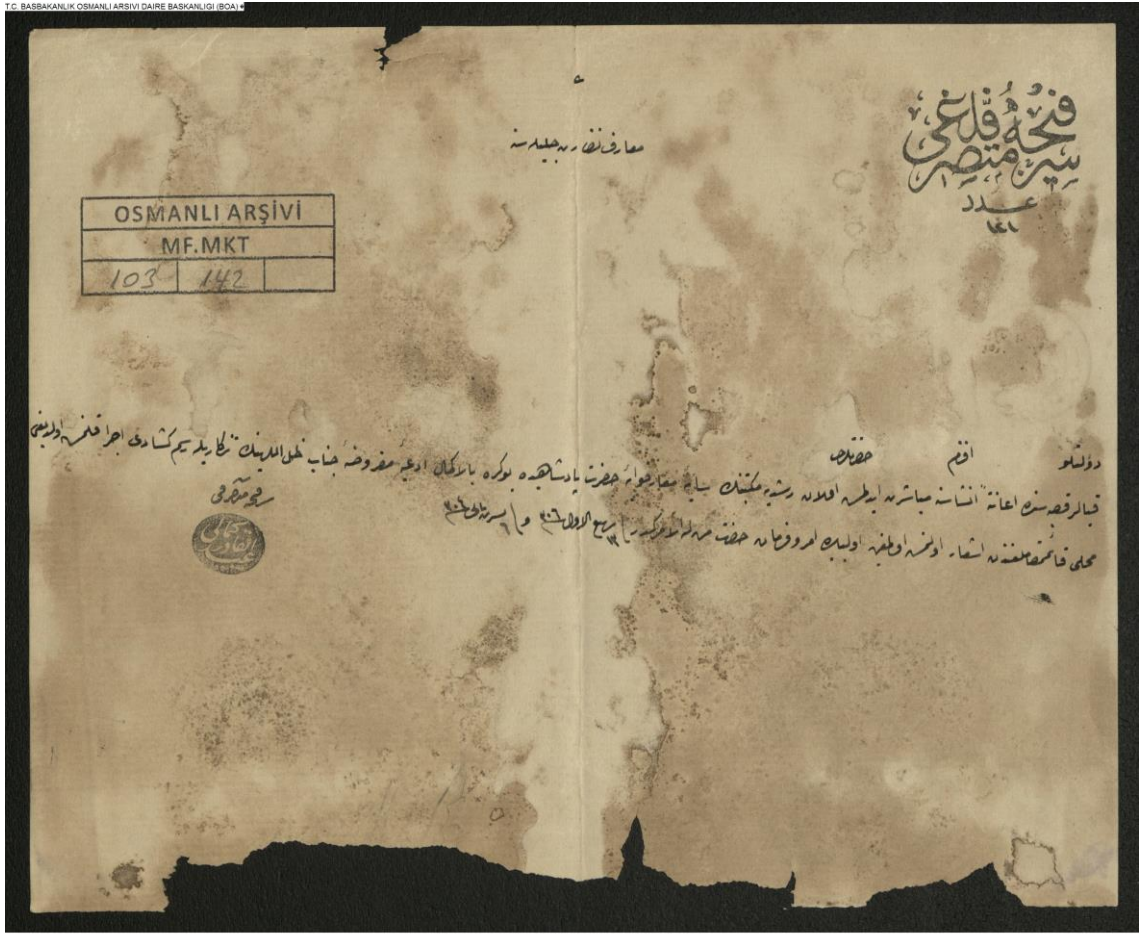
TC BASKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA.)

Adı Soyadı	Sınıfı	Notları	Öğretmeni	Öğretmene	Öğretmene	Öğretmene	Öğretmene	Öğretmene	Öğretmene	Öğretmene

صورتی ایضاً مکتوبه ایستقامتیه
 سر فوج مکتبه اعداد و کتابتیه ایضاً در توزیع مطالبات تحصیلیه مکتبه ایضاً
 حیاتیه ایضاً مکتوبه ایستقامتیه ایضاً در توزیع مطالبات تحصیلیه مکتبه ایضاً
 مع مکتبه ایستقامتیه ایضاً در توزیع مطالبات تحصیلیه مکتبه ایضاً
 توزیع ایضاً در توزیع مطالبات تحصیلیه مکتبه ایضاً
 وزیری ایضاً

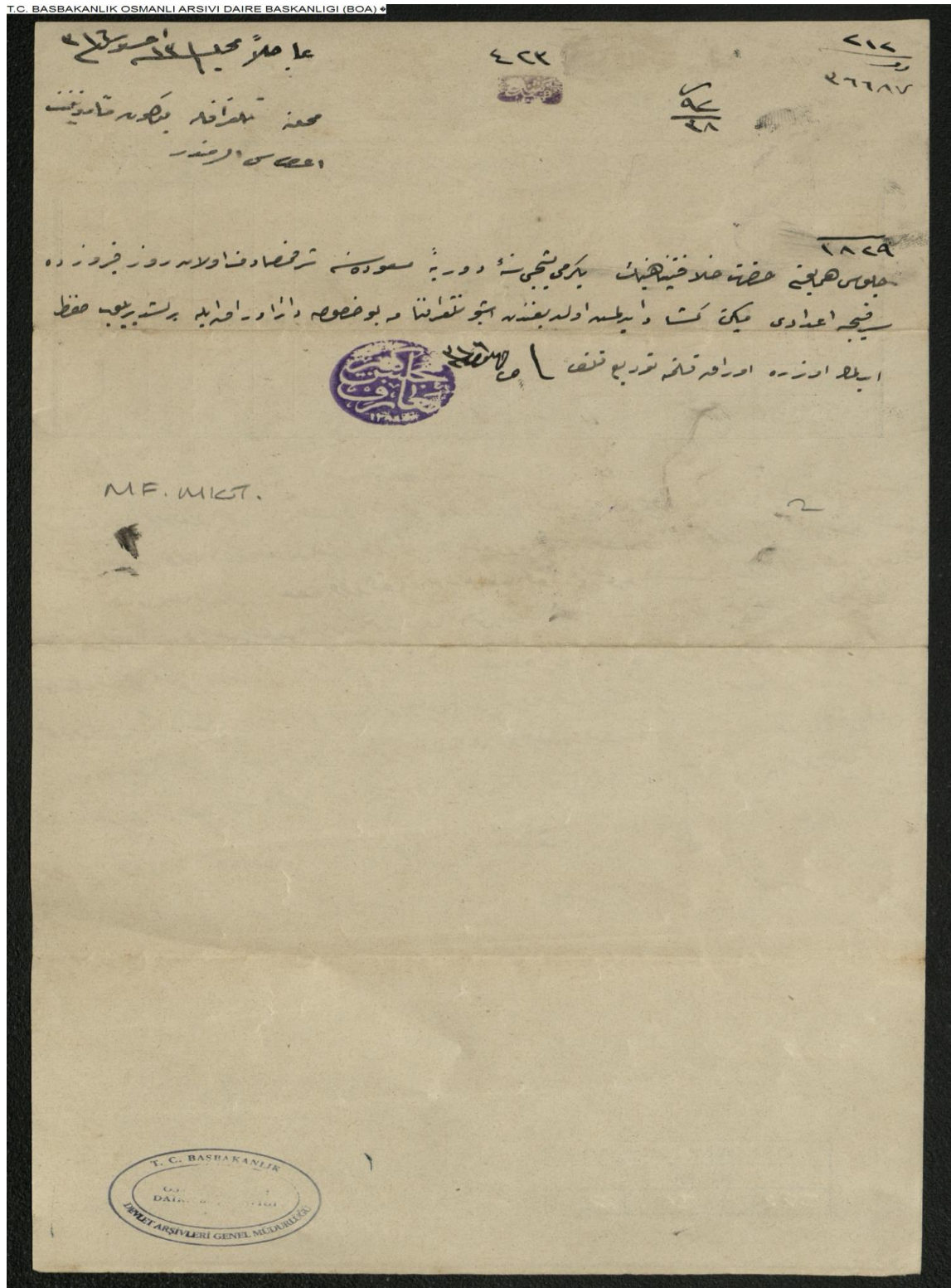
cc

EK-5 Serfice Kayalar Rüştisi'nin açılışına dair belge (BOA. , MF.MKT., 103/142.)

MF.MKT.00103.00142.001

EK-6 Serfice İdadisi'nin açılışına dair belge (BOA., MF.MKT.,522/36.)

MF.MKT.00522.00036.002